

**ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI XALQ
TALIMI VAZIRLIGI
RESPUBLIKA TALIM MARKAZI**

**УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМНИНГ
МИЛЛИЙ ЎҚУВ ДАСТУРИ:
ТАСВИРИЙ САНЪАТ ВА ЧИЗМАЧИЛИК
ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИ
(МЕТОДИК ҚЎЛЛАНМА)**

Тошкент-2020

Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги
Республика таълим маркази

УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМНИНГ
МИЛЛИЙ ЎҚУВ ДАСТУРИ:
ТАСВИРИЙ САЊЪАТ ВА ЧИЗМАЧИЛИК ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШ
МЕТОДИКАСИ
(МЕТОДИК ҚЎЛЛАНМА)

Тошкент-2020

UDK:

КВК:

Тузувчилар:

Умумий ўрта таълимнинг миллий ўқув дастури: тасвирий санъат ва чизмачилик фанларини ўқитиш методикаси (ўқитувчи қўлланмаси). Тошкент: "...", 2020. - ..бет.

ИСБН

UDK:

КВК:

Мазкур қўлланма умумий ўрта таълим мактабларида Миллий ўқув дастурни замонавий ёндашувлар асосида жорий этиш, илғор халқаро ва хорижий тажрибалар, компетенциявий ёндашув асосида ўсиб келаётган ёш авлодни маънавий-ахлоқий ва интеллектуал ривожлантириш, ўқув-тарбия жараёнига маданий саводхонлик ва ижодкорлик компетенцияларини шакллантиришга йўналтирилган инновацион шакллар ва методларни жорий этиш, ёшларнинг турли вазиятларда юзага келадиган муаммоларини мустақил ҳал этишни ўргатишга қаратилган таълимнинг мотивацион ва инновацион ечимларини қўллаш мақсадида таълим сифатини оширишга эришиш бўйича методик тавсияларни ўз ичига олган.

Қўлланма умумий ўрта таълим мактаблари ўқитувчилари, раҳбарлари, ҳудудий халқ таълими бошқарув органлари методистлари, педагогика йўналишидаги олий таълим муассасалари талабалари ва кенг жамоатчилик учун мўлжалланган.

Масъул муҳаррирлар:

Такризчилар:

МУНДАРИЖА

КИРИШ	5
I ЎҚИТИШ ВА ТАРБИЯЛАШДА МИЛЛИЙ ЮКСАЛИШ	7
1.1. Умумий ўрта таълим миллий ўқув дастури методологиясининг асосий мақсад ва вазифалари	12
1.2. Ўзини камол топтира олмаган инсон, ўзгалар камолотини таъминлай олмайди	16
II РИВОЖЛАНГАН ДАВЛАТЛАРНИНГ ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИ	20
2.1. STEM / STEAM / STREAM таълими— давр тақозоси	24
2.2. CLIL методикаси	32
2.3. ИМЕА(АРИЗ)/ИМЕТ(TRIZ) методикаси	33
III ЛОЙИХАЛАШТИРИШ ВА МОДЕЛЛАШТИРИШ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ АСОСИДА ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИ	40
3.1. "Moursund" методи	42
3.2. "Brenrayting" методи	43
3.3. "Лойиха" методи	44
3.4. "Импульс – плакат" методи	46
IV ҲАМКОРЛИК ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИ	47
4.1. "Сухбат дарси" методи	49
4.2. "Заковатли зукко" методи	50
4.3. "Кичик гуруҳлар ва жуфтликда ишлаш" методи	50
4.4. "Ўзвийлик ва узлуксизлик" методи	51
V ЭВРИСТИК ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ АСОСИДА ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИ	52
5.1. "Ротация" методи	55
5.2. "Эвристик таълим", "Эврика" методлари	55
5.3. "Интервью" методи	56
5.4. "Панелли мунозара" методи	57
VI МУАММОЛИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ АСОСИДА ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИ	58
6.1. "Case study" методи	60
6.2. "Танқидий тафаккур" методи	62
6.3. "Муаммоли вазият" методи	63
6.4. "Нима учун" схемаси	64
VII МАСОФАВИЙ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ АСОСИДА ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИ	65
7.1. "Видеотопишмоқ" методи	73
7.2. "Синхрон ва асинхрон ўқитиш" методи	74

VIII ИНТЕРАКТИВ ЎЙИНЛАР	75
IX ГЛОССАРИЙ	79
X ФОЙДАЛАНИЛГАН МАНБАЛАР	85

КИРИШ

Жаҳонда фан ва техника тараққиётининг жадаллик билан амалга ошиши, инновацион технологияларни ўзлаштириш билан боғлиқ бўлган ўзгаришлар янги ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ва маданий ўзгаришларни келтириб чиқармоқда. Бундай ўзгаришлар глобаллашув шароитида барча соҳаларда кучли рақобат муҳитини шакллантириб, ўз навбатида, таълим соҳасига нисбатан янги талабларни қўймоқда.

Шунингдек, таълим тизимида сўнгги бир йилда етмишга яқин Ўзбекистон Республикаси Президенти ва Вазирлар Маҳкамасининг қарор, фармон ва фармойишлари қабул қилинди. Бу том маънода, таълим тизимида ўзгаришлар ва янгиланишлар жараёнини бошлаб берди.

Жумладан, “Умумий ўрта ва мактабдан ташқари таълимни тизимли ислоҳ қилишнинг устувор йўналишларини белгилаш, ўсиб келаётган ёш авлодни маънавий-ахлоқий ва интеллектуал ривожлантиришни сифат жиҳатидан янги даражага кўтариш, ўқув-тарбия жараёнига таълимнинг инновацион шакллари ва методларини жорий этиш”¹ каби қатор вазифалар белгилаб берилди.

Ҳақиқатдан ҳам, умумий ўрта таълим муассасаларининг миллий методологиясини такомиллаштириш, ривожланган давлатларнинг ўқитиш методикаларини ўрганиш ва миллий кадриятларимиз сингдирилган методик асосларини ташкил этиш, рақамли ва кенг форматли масофавий таълим методларини ўзлаштириш бугунги тараққиёт даражаси билан узвий алоқадор.

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги “Ўзбекистон Республикаси халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5712-сон Фармони. – Т.// Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси. 06/19/5712/3034-сон, 29.04.2019 й.

Мактаблар олдига қўйилаётган асосий талаблардан бири — юқори малакали, ўз соҳасининг билимдони бўлган ўқитувчилар базасини шакллантириш билан бирга, методологиянинг тўғри ташкил этилиши, танланган технология ва методларнинг мавзуларга мувофиқлигини таъминлашдир. Методологияни ривожлантириш ўқувчининг муайян назарий билимларни пухта ўзлаштиришга, вақтни тежашга, ҳар бир ўқувчини фаолликка ундашга, уларнинг эркин ва мустақил фикрлаш лаёқатини ҳамда ўз фикрини ҳимоя қила олиш кўникмаларини шаклланишига олиб келади. Айниқса, бугунги ўқувчи ёшларнинг илм ўрганишга чанқоқлиги, мустақил, илмий-ижодий изланишлари, инновацион ғояларга нисбатан чексиз қизиқиши — ўз-ўзидан дунё муносабатларида янги муносабатлар пайдо қилишга, таълимнинг янада янги қирраларини кашф этишга, халқаро тажрибалар асосидаги ўқитиш методикаларини ўқитувчиларга ўргатишга, ўқув жараёнини замонга мос шаклда ташкил этишга ундайди.

Таълим муассасаларида амалий фаолият тажрибасини таркиб топтириш, таянч компетенцияларни шакллантириш, ижтимоий ҳаётга самарали тайёрлаш жараёнларини ташкил этиш ва педагоглар компетентлигини ривожлантириш, компетенциявий ёндашувга асосланган таълим-тарбия жараёнларини ташкил этиш орқали ўқувчиларни ҳаётга тайёрлашга катта эътибор қаратилмоқда.

Ушбу қўлланмада, белгиланган вазифаларга мувофиқ, умумий ўрта таълим муассасаларида таълим олаётган ёшларда ДТС талаблари ва ўқув дастурида белгиланган БKM ва компетенцияларни шакллантириш, умумбашарий қадриятларни, маънавий-ахлоқий фазилатларни ўқитиш, уларда меҳнат кўникмалари, танқидий ва ижодий фикрлаш, касб танлашга онгли муносабатда бўлишга ўргатиш ва бунинг учун аввало, ўқитувчи фаолияти натижаларига қўйилган талабларни бажарилишига эришиш, ўқитиш жараёнида илғор тажрибалардан фойдаланиш, таълим истеъмолчиларида XXI аср кўникмаларини

ривожлантиришда нималарга эътибор қаратиш кераклиги ҳақида тавсиялар келтирилган.

Зеро, донишмандларимиз бежизга, “Билим кунда орттириладиган тажриба зарраларидан таркиб топади”, -дея таъкидламаганлар.

I. ЎҚИТИШ ВА ТАРБИЯЛАШДА МИЛЛИЙ ЮКСАЛИШ

Мамлакатимизда ўқитиш ва тарбиялашда миллий юксалиш принциплари ва мустақиллик ютуқлари, халқнинг бой миллий, маънавий ва интеллектуал салоҳияти ҳамда умумбашарий қадриятларга таянган, инсонпарварликка йўналтирилган таълимнинг мазмуни: Умумий ўрта таълимнинг Миллий ўқув дастурини босқичма-босқич жорий этиш ўқувчининг шахсига, унда таълим ва билимларга бўлган иштиёқни кучайтиришга, мустақил ривожланишга ўргатиш, ифтихор ва инсоний қадр-қиммат туйғусини шакллантиришни назарда тутади.

Бугунги таълим тизимининг эски мазмундаги ўқув дастурларидан воз кечиб, инновацион рақамли иқтисодиёт ва ахборотли жамият учун кадрлар тайёрлаш имконини берадиган ўқитиш тизимига ўтиш вақти келди. Шунга мос равишда таълим беришга ёндашувлар ҳам ўзгариб, интернет ва ахборот технологиялари даврида оддий билим берувчидан, қизиққан йўналиши бўйича автоматлаштирилган юқори технологияларга мос касбга тайёрлашга кўпроқ эътибор берилмоқда.

Ўқитувчилар учун кутилаётган кескин бурилиш осонликча бўлмайди. Бундай даврда рақобатбардошлик, шахслараро муносабатларни ўрната олиш қобилияти зарур бўлганлиги сабабли, ўқув дастурлари мазмуни танқидий фикрлаш, коммуникативлик, ижодий яратувчанлик ва ҳамкорлик кўникмаларини, яъни компетенцияларни ривожлантиришга қаратилган бўлиши лозим. Таъкидлаш жоизки, ҳар қандай педагогик технологиялар ва

методларнинг натижавийлиги уни қўллаётган ўқитувчининг билими, ижодий ва касбий маҳоратига боғлиқдир. Ўқитувчининг касбий маҳорати, ўқувчиларнинг индивидуал хусусиятлари, қизиқишлари, таълим муҳити ва мавжуд имкониятларни инобатга олган ҳолда тўғри тушунилган, танланган ва қўлланилганда кўзланган педагогик мақсадга эришиш ўзаро узвийдир. Аммо ханузгача айрим ўқитувчилар педагогик технология, методика, метод, услуб каби тушунчаларни яхши фарқлай олмайди.

Мазкур тушунчаларнинг этимологиясига эътибор қаратайлик. “Метод” юнонча сўз бўлиб, тадқиқот ёки билиш, умумий маънода мақсадга эришиш йўлини ифода этади. Метод ўқув мақсадига эришиш йўли ҳамда технологиянинг алоҳида томони ёки таркибий қисмидир. Масалан, бошланғич синфларда ўқитувчилар томонидан кўп қўлланиладиган машқ манбасига кўра амалий метод ҳисобланса, уни қўллаш эса бир нечта методлар машқининг қоидасини ўқиб бериш (1-метод), биттасини намуна сифатида бажариб кўрсатиш (2-метод), ўқитувчининг намунаси асосида ўқувчилар томонидан машқнинг бажарилиши (3-метод), ўқувчилар томонидан бажарилган машқларни текшириш ва хатоларини тузатиш (4-метод) ёрдамида амалга оширилади. Ўқитувчиларнинг айримлари “метод” тушунчасининг ўрнига “услуб” тушунчасини ҳам қўллайдилар. Аммо “услуб” тушунчаси “метод” атамасининг моҳиятини ўзида тўлиқ акс эттира олмайди. Чунки услуб кўпроқ хусусий (сўз бораётган ҳолатда, айнан, ўқитувчига хосликни ифода этади) тавсифга эга бўлиб, аниқ мақсадга эришиш йўли сифатида хизмат қила олмайди. Сўнгги вақтларда педагогик ва методик адабиётларда методларни “фаол”, “суст”, “интерфаол” каби турларга таснифлаш ҳолати қайд этилмоқда. Аслида, фаол (актив) ва суст (пассив) методнинг ўзи бўлмайди. Ҳозир баъзи бошланғич синф ўқитувчилари “Биз тушунтириш методини қўлласак, ўқувчилар фаол бўлишмайди, фақат тинглаб ўтиришади. Унинг ўрнига биз ўқувчиларнинг ўзини ҳаракат қилдиришимиз керак”,- деган фикрни кўп такрорлашади. Тўғри,

дарс жараёнида ўқувчиларни фаоллаштириш муҳим, бироқ бу тушунтириш методини кам таъсирга эга дейиш учун асос бўла олмайди. Ўқувчиларни ташқи томондан фаолликка ундамайдиган методларда ўқув фаолиятининг энг асосий шакли ҳисобланган мнемоник (яъни ички) ҳаракатлар – ўқувчининг ўрганилаётган материални идрок этиши, тасаввур қилиши, таҳлил этиши, хулоса чиқариши кабилар мавжуд бўлишини инкор этмаслик керак. Кўпчилик ўқитувчилар “интерфаол методлар”ни технология деб тушунишади ёки шундай аташади. Масалан, ўқитувчиларга “Машғулот жараёнида қандай технологиялардан фойдаланасиз?”- деган савол билан мурожаат этилса, “Дарс жараёнида “Кластер”, “Ақлий ҳужум”, “Зигзаг”, “FSMU”, “Балиқ скелети” каби технологиялардан фойдаланаман”,- деган жавобни беришади. Албатта, бу борада фақат амалиётчи-педагогларни айблаш ҳам ўринли эмас. Сабаби педагогик технологияга доир адабиётларда “интерфаол метод” тушунчасининг ўрнига “технология” сўзини қўйиб ишлатиш ҳолати жуда кўп учрайди. Агар интерфаол методларни “технология” сўзи билан ифода этаётган мутахассислар уларни қўллаш босқичма-босқич амалга оширилишини назарда тутиб, шундай ёндашувга асосланаётган бўлсалар бундай назарий-методологик асос дидактик нуқтаи назардан мутлақо хато. Интерфаол методлар бошқа методлар сингари ўқув машғулотининг таркибий қисми сифатида ўқитувчи ва ўқувчи ҳамкорлигини ташкил этишга ёрдам беради. Бошқача айтганда, технологик жараённинг тўлиқ амалга оширилиши учун хизмат қилади. Интерфаол методларнинг энг асосий хусусияти ўқувчиларни фаоллаштириш ва фикрлашини ривожлантиришга имкон беришидир. Ўқувчиларни билимлар билан қуроллантирмасдан туриб, уларни фикрлашга ва фаолликка ундаб бўлмайди.

Шу ўринда яна шуни ҳам алоҳида таъкидлаб ўтиш лозимки, сўнгги вақтларда “технология” тушунчасини методикадан устун қўйишга уринишлар юзага келмоқда. Аслида, “методика” тушунчаси технологиядан юқори туради.

Чунки методика – бу метатехнология. Агар мазкур тушунчани ўқув жараёнига татбиқ этадиган бўлсак, ўқув жараёнинг мақсади, вазифалари, мазмуни, шакл, метод ва воситаларини белгилашга доир умумий талаблар мавжуд. Ҳар бир ўқув машғулотини амалга ошириш маълум белгиланган алгоритмик кетма-кетликка асосланади. Методика ана шу алгоритмик кетма-кетликнинг умумий ва хусусий қоидаларига асосланишини талаб этади. Ўқитувчи ўқув мақсади билан боғлиқликда машғулотни ўтказиш технологиясини эркин танлаши мумкин. Аниқроқ айтганда, ҳар бир машғулотда кутиладиган натижага мос ҳолда ўқув босқичларини алоҳида-алоҳида лойиҳалаш, ҳар бир босқичда қўлланиладиган шакл, метод ва воситаларни танлаб олиш имконияти юзага келади.

“Методика” ва “технология” тушунчалари айрим жиҳатлари билан фарқланади. Жумладан, методик тизим “Қандай ўқитиш?”, “Нима учун ўқитиш?”, “Нимага ўргатиш?” каби саволларга жавоб излайди, технология эса, “Қандай тарзда самарали ўқитишга эришиш мумкин?”- деган саволни марказга қўяди. Методика ўқув жараёнини қандай тарзда ташкил этиш лозимлигини назарда тутса, технология қай йўсинда ўқув жараёнини энг қулай, мақбул тарзда амалга оширишга диққат-эътиборни қаратади.

Ўқитиш жараёнида атамаларни тўғри қўллаш мақсадида қуйида уларнинг аниқ таърифини келтириб ўтамиз:

“Педагогика методологияси - бу педагогик билимлар ва уни ишлаб чиқариш жараёни ҳақидаги таълимот.

Методология луғавий таҳлил қилинганда, юнонча сўздан олинган бўлиб, “методлар назарияси”, “мавзуни тадқиқ қилиш методлари”, “методлар ва стратегиялар”ни ўрганади.

“Методология:

1. Тадқиқот методлари мажмуаси.
2. Муайян фан (соҳа йўналиш)да қўлланиладиган тадқиқот методлари

мажмуи.

3. Илмий билиш ва дунё таракқиётига таъсир кўрсатиш ҳақидаги таълимот².

Технология (юнон тилидан. Techne – “санъат”, “маҳорат”, “қобилият”; logos - "сўз", "фикр", "маъно", "тушунча") - керакли натижага эришиш учун метод ва воситалар тўплами; кенг маънода илмий билимларни амалий муаммоларни ҳал қилиш учун қўллаш. Технология иш методларини, унинг тартибини, ҳаракатлар кетма-кетлигини ўз ичига олади.

Педагогик технология – бу муайян лойиҳа асосида ташкил этиладиган, аниқ мақсадга йўналтирилган ҳамда ушбу мақсаднинг натижаланишини кафолатловчи педагогик фаолият жараёнининг мазмуни. Педагогик технологиянинг асосий мезонлари: концептуаллик, тизимлилик, бошқарувчанлик, самарадорлик, қайта алоқа муҳим саналади.

Ўқитиш технологияси – ўқув машғулотининг ҳар бир босқичини алоҳида-алоҳида лойиҳалаш, кутиладиган натижаларни олдиндан аниқлаштириш, ҳар босқичда қўлланиладиган шакл, метод ва воситаларини оқилона танлаб олиш, ўқитувчи ва ўқувчининг вазифаларини ойдинлаштиришга қаратилган алгоритмик кетма-кетликдир.

Метод сўзи юнонча “тадқиқот”, “мақсадга эришиш йўли” деганидир. Бу сўзнинг этимологияси (келиб чиқиши) унинг илмий категория сифатидаги талқинида ҳам акс этган. Метод –умумий маънода мақсадга эришиш йўли, маълум тарзда тартибга солинган фаолият.

Таълим методлари дейилганда, ўрганилаётган материални эгаллашга қаратилган турли дидактик вазифаларни ҳал этишга доир ўқитувчининг ўргатувчи иши ва ўқувчиларнинг ўқув-билиш фаолиятини ташкил этиш методлари йиғиндиси тушунилади.

² “Педагогик фанидан изоҳли луғат”. Ж. Ҳасанбоев ва бошқалар Т. 2008.

Таълим методи – ўқитиш методининг таркибий қисми ёки алоҳида томони. Методлар ёрдамида фақат ўқув вазифасининг бир қисми ҳал қилинади.

Интерфаол метод – ўқув жараёнининг таркибий қисми бўлиб, бир вақтнинг ўзида ҳам ўқитувчи, ҳам ўқувчини фаоллаштиришга йўналтирилган ўқитиш методлари мажмуи.

Методика – қатъий кетма-кетликка (алгоритмик характерга), илгари ўрнатилган режа (қоида), тизимга аниқ риоя қилиш бўлиб, бирор бир ишни мақсадга мувофиқ ўтказиш методлари, йўллари мажмуаси. “Методика” тушунчаси турли фанларни ўқитиш билан ҳам боғлиқликда қўлланилиб, маълум соҳани ўқитиш жараёни, мазмуни, қонуниятлари, шакл, метод ва воситалари йиғиндисини ўзида ифода этади.

1.1. УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМ МИЛЛИЙ ЎҚУВ ДАСТУРИ МЕТОДОЛОГИЯСИНING АСОСИЙ МАҚСАД ВА ВАЗИФАЛАРИ

Бугунги жамият шахсдан фаол ҳаракат қилиш, мустақил қарор қабул қилиш, ҳаётнинг ўзгараётган шароитларига мослашиш талаб қилинаётган бу даврда таълим тизимида ўқитиш жараёнини кафолатлайдиган методология замонга мос бўлиши лозим.

Методология луғавий таҳлил қилинганда, юнонча сўздан олинган бўлиб, “методлар назарияси”, “мавзуни тадқиқ қилиш методлари”, “методлар ва стратегиялар”ни ўрганади, тадқиқотчининг назарий ва амалий фаолиятини ташкил этади.

“Педагогика методологияси - бу педагогик билимлар ва уни ишлаб чиқариш жараёни ҳақидаги таълимот.

Методологиянинг мақсад ва вазифалари:

Умумий ўрта таълим миллий ўқув дастурининг методологиясини яратишдан асосий мақсад—таълим муассасалари ўқув-тарбия жараёнида миллий методология бўйича, аввало, педагог кадрларнинг малакасини ошириш, режаларини белгилаш, методик тавсия бериш, ўқувчиларнинг олган билимларини самарали қўллашга эришиш, ҳамда жамият, давлат ва оила олдида ўз жавобгарлигини ҳис этадиган, жаҳон ҳамжамияти талабларига жавоб бера оладиган, юрт истиқболига ўз ҳиссасини қўша оладиган, компетент, рақобатбардош кадрлар тайёрлашдан иборат.

Асосий вазифалари:

фанларни ўқитишнинг миллий методологияси асосида самарали компетенцияларни шакллантиришга йўналтирилган технология ва методларни танлаш, саралаш ва қўллаш;

реал дунёда иқтисодий тушунчалар, назариялар ва тамойилларни таҳлил қилиш ва онгли қўллашга эришиш;

мустақил танқидий, ижодий фикрлаш, реал дунёда пайдо бўлаётган қийинчиликларни кўра билиш ва уларни бартараф этишнинг оптимал йўллариини излаб топиш;

турли ижтимоий гуруҳларда маданиятли бўлиш, ҳамкорликда ишлашни билиш ёки турли вазиятларда онгли муносабатда бўлишга қаратилган мотивацион-инновацион методларни яратиш, ахборотлар билан саводли ишлаш;

ўзининг “мен”лиги, интеллектуал салоҳияти, маънавияти ва дунёқараши устида мустақил ишлаш ҳамда ХХІ аср кўникмалари (маданиятли мулоқот, инсоний фазилат, китобхонлик саводхонлик, танқидий-креатив фикрлаш, ижодкорлик, ҳамкорликда ишлаш, муаммоларга ечим топиш каби..) ни ўқувчиларда шакллантириш методологиянинг асосий вазифаси саналади.

Методология инсонларнинг яшаши, ҳаётда турмуш кечириши ва фаолият кўрсатиши учун зарур бўлган билим, кўникма ва малакалар йиғиндисини ўзлаштиришга қаратилган онгли фаолият ифодасидир.

Методологиянинг тарихий тараққиётини кузатадиган бўлсак, Суқрот, Аристотелларнинг ўрни мавжуд. Форобий шарқона фикрлаш услуби нуқтаи назаридан Аристотель асарларини шарҳлайди. Бундай шарҳлар Аристотель меросини ўрганишда методология бўлиб келган. Ибн Сино ўзининг хотираларида Аристотелнинг «Метафизика» асарини 40 мартаба ўқиб чиқса ҳам ҳеч нарса тушуна олмаганлигини, бу асарнинг мазмунига Форобийнинг шарҳларини ўқигандан сўнггина тушуниб етганлигини ёзиб қолдирган. Методология ҳақида Ф. Бэкон, Р. Декарт, Ж. Локк, Г. Галилей ва бошқа европалик олимлар махсус китоблар ёзишган. Шунингдек, Методология ривожига Кант, Фихте, Шеллинг, Гегель каби буюк шахслар катта ҳисса қўшишган. Гегель диалектик Методологиянинг асосларини ишлаб чиқди.

Методологиянинг технологик даражасини тадқиқот техникаси дейиш мумкин, яъни қайта ишлайдиган омборлар тўпламига киргандан сўнг методологик билим аниқ меъёр ҳисобланади. Умуман олганда, методология амалий фаолиятнинг қандай бажариш кераклигини кўрсатади.

Педагогик методология ўқувчиларни мустақил фикрлашга, ўз-ўзини бошқаришга, муаммонинг сабаб, оқибат ва ечимларини топишга йўналтиради, хатти-ҳаракатнинг натижаларини таҳлил қилишга, воқеликка қандай ёндашишга ўргатади, ўқувчиларнинг билим ва қобилиятларини баҳолаш учун яхши имконият яратади. Шунингдек, мотивациянинг юқори даражада бўлишини таъминлайди, педагогик билимларнинг таркиби ва функциялари, педагогик масалалари, методологик аҳамиятга эга бўлган бошланғич, асосий, фундаментал, фалсафий, умумий-илмий ва педагогик қоидаларни (фараз, тушунча, назариялар) тушунтиради.

Педагогик методология бу педагогик назариянинг бошланғич нуқталари, педагогик ҳодисаларни кўриб чиқишда ёндашув тамойиллари, ва уларни тадбиқ қилиш усуллари, шунингдек, олинган билимларни ўқитиш, билимлар тизимидир. Технология ва методлар методологиянинг асосидир: технология ва

методларнинг қўлланилишида афзаллиги, қулайлиги, манфаатлилиги, кўра билишнинг осонлиги билан ўзига хос аҳамият касб этади.

Манбаларда ёзилишича: “Эзгуликка эришиш икки шартнинг бажарилиши: Ҳар қандай фаолият якунидаги мақсадни тўғри белгилаш ва мақсадга эришиш чора-тадбирларни излаб топишга боғлиқдир³. Демак, методологияни амалга оширишда методларга асосланар экан, фаолиятнинг методологик асосини аниқлаш ва мақсадга эришиш метод ва услубларни тўғри белгилаш муҳим.

Ўқув жараёнида қўлланиладиган технологиялар методлар уйғунлиги билан ўзаро фарқ қилади: Шахсга йўналтирилган таълим технологияси”, “Ўқув жараёнини самарали бошқариш ва ташкил этиш технологияси”, “Ўқитишни индивидуаллаштириш таълим технологияси”, “Моделлаштириш таълим технологияси”, “Ҳамкорлик таълим технологияси”, “Муаммоли таълим технологияси”, “Эвристик таълим технологияси”, “Рақамли таълим технологияси” каби.

Ўзгаришларнинг тавсифига кўра (радикал, модификацияланган, комбинацияланган), кўламига кўра (локал, модулли, тизимли), келиб чиқиш манбаига кўра (шу жамоа учун ички ёки ташқаридан олинган) туркумланиши асосида инновациялар қуйидагича таснифланади:

Интерфаол методлар: “Case study” (ёки “Ўқув кейслари”), “Моделлаштириш”, “Ижодий иш”, “Муносабат”;

Стратегиялар: “Галерея”, “Ротация”, “Юмалоқланган қор”;

График органайзерлар: “Концептуал жадвал”, “Инсерт”, “Нима учун жадвали” каби.

Дарҳақиқат, шакл ва моҳиятига кўра туркумланган методларни танлашда ўқитиш мақсади билан ўқитувчиларнинг кучли билими ва салоҳияти, дунёқараши кенг, инсонпарварлик, ватанпарвар, ташаббускор, ижодкор,

³ Аристотель

маданиятли ва саводли нутқ, касбий маҳорати, ўз касбини севиш – ўзига ишонч ётади.

Метод⁴ эса белгиланган мақсадга эришишдаги ўзаро фаолиятини ташкил этиш йўлидир. Немис дидакти Л.Клинберг таълим жараёнида методларни ҳамкорлик шакллари билан уйғунлаштиришга алоҳида урғу беради: “Монологик”, “Ҳамкорлик”, “Тадқиқотчилик”, “Диалогик”, “Маъруза”, “Суҳбат”, “Ҳикоя”, “Интервью” каби.

Маълумки, бу методлар фанлар йўналишида қўлланилишида бирмунча фарқ қилади. Амалий фанлар йўналишида билимга асосланган, мантиқий фикрлашга йўналтирилган методлар қўлланилса, ижтимоий ва филология йўналишидаги фанларда нутқ (оғзаки ва ёзма), маданий саводхонлик ва ижтимоий фаол фуқаролик компетенцияларини ривожлантиришга қаратилган методлар қўлланилади. Амалий фанларда эса эвристик, мантиқий, моделлаштириш, лойиҳалаштиришга йўналтирилган методлар кўпроқ қўлланилади. Ўқув жараёнида уйғунлашган (муаллифлик: “”Ким чаққон”, “Ақл сандиғи”, “Шамол эсмоқда”, “Менинг лойиҳам”, “Ижодий иш”, “Тақдимот”, “Ротация”) айрим шакллари ўзгартирилган методлар фанларда натижавийлигига қараб ўзига хос фарқлар асосида фаол қўлланилади.

**“Ўзини камол топтира олмаган инсон,
ўзгалар камолотини таъминлай олмайди”⁵**

*Эртага ўқувчингиз бирор касбда юқори чўққини эгаллашида Сизни,
“Устозим сабабчи”, - деб тилга олишини хоҳлайсизми?*

*Дарсингизда фойдаланаётган замонавий илғор технология қайси бири
натижадорлигини кузатганмисиз?*

⁴ Метод юнонча сўздан олинган бўлиб, “metodos”- бирор нарсага йўл маъносини англатади

⁵ Конфуций

Бугунги замон белгилаган талабларни ўзлаштирган, педагогик маҳорати юқори, илғор тажрибали ўқитувчилар, нафақат, таълим-тарбия самарадорлигини таъминлайди, айти вақтда, шогирдларининг саноатлашган муҳитда яшаши ва ишлаши, бирор касбда ўз йўлини топишса, улардан қувонади, фахрланади. Бу туйғу ҳеч бир мамлакатда топилмайди. Бу, фақат бизнинг халқимиз қон-қонига сингган туйғу саналади.

Ўқитувчи ва ўқувчилар мақсади бирлиги, таълим-тарбия самарасининг натижавийлиги ҳар икки томон учун манфаатлидир.

Бунинг учун ўқитувчи касбининг кўп қирралиги, мураккаблигини назарда тутган ҳолда ҳар бир қиррасини унутиши мумкин эмас. Бунда, “Ибрат”ни марказ деб олсак, бу марказнинг қирраси чегараланмаган: кийинишидан тортиб, нутқ маданияти, келажакни кўра билиш қобилияти, вақтдан унумли фойдаланиш маҳорати, фанни мукамал билиш, етказа олиш, кузатувчанлик, ишни тўғри ташкил эта олиш, ташаббускорлик, ижодкорлик каби қирраларига янгилик киритиб боради.

Шунинг учун ҳам бу касб ҳам шарафли, ҳам машаққатли деб таърифланади.

Дарҳақиқат, ҳар бир миллатнинг саодати, давлатнинг тинчи ва роҳати ёшларнинг яхши тарбиясига боғлиқдир.⁶ Бунинг учун, ўқитувчилар “**уйғониши**” лозим. Жамият мисли кўрилмаган даражада ўзгарди, саноат ривожланди, технологиялар кириб келди, айнан, бу ўзгаришлар сабабли ўқувчилар анча илгарилаб кетди. Ўқитувчилар бу “шиддатли тўлқин”да четда туриш, авторитар шаклида маъруза ва топшириқ бериш билан дарс ўтиб бўлмаслигини, ўқувчиларнинг “олтиндан қиммат” вақтини бекорга совуриш қонунда белгиланмаган жиноят эканлигини англаши керак.

⁶ Абдулла Авлоний

Узоққа бормайлик, йигирма йил ортга қайтиб, бугунги давр билан қиёслайдиган бўлсак, мисли кўрилмаган даражада ўзгаришлар туфайли турли касблар: менежерлар, дастурчилар, инжинеринг, нанотехнологлар, IT-мутахассислар, туризм соҳаси мутахассислари, логист-нақлиётчилар, имижмейкерлар, анестезиологлар ва бошқа шунга ўхшаш мутахассисларга эҳтиёж ошиб бормоқда. Касбларга бўлган эҳтиёжни бугундан ўйлаш учун, аввало, ўқитувчиларни тайёрлаш зарурати долзарб масаладир. Технологияларнинг жадал ривож келгуси касб эгаларининг табиий фанлар, филология, муҳандислик ва технологиядан чуқур билимга эга бўлишларини талаб қилади. Демак, ўқитувчилар бу ўзгаришлар тўлкинида ўз “роли”ни эгаллаши учун касбий маҳоратни оширишда амалий ҳаракатларни ташкил этиш, ўз фанига ишлаб чиқаришни интеграциялаш, XXI аср кўникмаларини, аввало, ўзида шакллантириш, кутилаётган ўзгаришларни олдиндан башоратлаш, юзага келадиган касблар дунёсини англаш, шунга мос билимларни ўзлаштириш, ўқув-тарбия жараёнида сифат кўрсаткичларига эришиши лозим.

Ўқитишнинг педагогик ғоялари: ўқувчиларнинг ёшлигиданоқ адабий ва ижодий қобилиятларни шакллантириш, инсонпарварлик, ватанпарварлик туйғуларини ривожлантириш, ўқувчиларни мустақил фикрлашга йўналтириш, жамоада шахсий маданият, оилавий ҳаётга тайёрлаш каби ғоялар бугунги янгилик эмас, бу ғоялар методологиянинг туб илдизи саналади.

Ўқитувчилардан билим беришда ўқув жараёнини замонга мос шаклда ўзгартириш, унинг тадқиқот характерини таъминлашга эътибор бериш, ўқув ва когнитив фаолиятни ташкил этиш, таълимга лойиҳалаш, рақамли иқтисодиёт, моделлаштириш, эвристик ёндашувларни жорий этиш талаб этилади.

Ўқитувчиларнинг касбий функциялари: ўқувчиларни замонавий ижтимоий-маданий вазиятнинг ўзига хос талабларига мослаштириш, кутилаётган мутахассисликларни эгаллашларида кўмаклашиш, билим олиш жараёнида илгари сурилган ёки ўқитувчининг эвристик кўрсатмалар ва

дастурлари асосида мустақил равишда шакллантирилган когнитив муаммоларнинг турли ечимлардан қарор қабул қилишга ўргатишдан иборат. Ушбу белгиланган талабларни бажариш учун ўқитувчилар ўқув жараёнида инновацион таълим, технологиялар ва методларнинг натижавийлигини кўриш, англаш ҳамда инновацион ва экспериментал фаолиятни ривожлантириш, янги қирраларини кашф этиши мақсадга мувофиқдир.

“Ёш ақл ўзидан ўзи ноқисликдан халос бўлмайди; унга намуна, идеал керак”-дейишади. Демак, ўқитувчилар ҳақиқий намунадирлар, ўзининг миллий тили, дини, юртига содиқ қилиб ўстиришга, яъни Ватанининг гуллаб-яшнашига бор иқтидорини сарфлашни биладиган, истайдиган қилиб тайёрлашга аҳамият қаратиш лозим. Инсоннинг касбий шаклланиши ва мутахассис сифатида камолга етишини унинг ҳаёт йўлидан айри ҳолда тасаввур этиб бўлмайди. Буни компетент ўқитувчилар яхши билишади. Компетент ўқитувчилар билимдон, сўз ва иш бирлиги, уддабуронлик, тажрибалилик, масъулиятлик, ўқитиш жараёнида зарурий талаблари – олдиндан башорат этиш, кузатувчанлик, кўра билиш, ўқувчилар ўртасида самимий, соғлом муҳит ўрната олиш қобилиятига эга бўлишади.

Бугунги ўқитувчилар қўллаётган технологияларнинг натижавийлигига қараб методологияси (касбий маҳорати) кучли деб баҳоланади. Демак, ўқитувчининг ўз устида ишлаши, педагогик-психологик қонуниятларга таянган ҳолда режаларини: умумий мақсадларини, мақсадга эришиш йўлларини (турли шакл ва методлар, дидактик тамойиллар) ҳамда берган билимларини келгусида муҳим аҳамият касб этишини билиши керак.

Хулоса қилинганда, таълим-тарбия жараёнининг мақсади, мазмуни ва методларини бирлиги шахсни шакллантириш ғоясини амалга ошириш учун хизмат қилади. Маълумки, шахс билим, тарбия, маънавий-ахлоқий сифат ва қадриятларни навбатма-навбат эмас, балки яхлит тарзда ўзлаштириб боради, шу

боис, ўқитувчиларнинг методикаси яхлитлик, узвийлик, тизимлилик характериға эға бўлиши лозим.

Шундагина, Юртбошимиз кўяётган талабларға мос ал Хоразмий мактабида кучли математиклар, “Ижод мактаблари”да етук шоирлар “Санъат мактаби” да етук рассомлар тарбияланади, эртанги кунимизнинг таянчи ва суянчи бўлмиш ёш авлоднинг янгича, мустақил фикрлайдиган, замонавий билим ва касб-хунарларни пухта эгаллаган, шу юртнинг ҳақиқий эғаси, Ватанимизнинг тақдири ва келажаги учун масъулиятни ўз зиммасига олишға кодир инсонлар бўлиб вояға етади.

II. РИВОЖЛАНГАН ДАВЛАТЛАР ТАЖРИБАСИДАН

Бугунги кунда янги таълим тизими фаолиятини такомиллаштириш ва барқарорлаштириш ҳамда фуқароларнинг билим олиш ҳуқуқларини таъминлашда ривожланган хориж давлатларининг тажрибасидан фойдаланиш миллий дастуримизға мослаштириш борасида ҳам қатор ишлар амалға оширилмоқда.

Маълумки, ҳар бир соҳада “илғор тажриба” мавжуд. Илғор педагогик тажриба деганда, ўқитиш жараёнида янги имкониятлар очадиган, мавзуни тушунтиришда янги метод, услуб ва шакллардан фойдаланган ҳолда ижодий натижаға эришадиган тажриба тушунилади.

Методологияда тажрибалар ўзига хос хусусиятларига қараб фарқланади:

ўқитиш жараёнида методлар қўлланилишиға нисбатан яхши натижа кўрсатувчи тажрибасига;

ўқувчиларни бошқара олиш, ўзига жалб қилиш тажрибасига асосан бошқариш фаолиятиға;

янги, ноёб билимлар яратувчиликка, тадқиқотчиликка, ижодкорликка йўналтириш тажрибасига;

тажриба, таҳлил ва эксперт ишларини ўтказиш касбий маҳоратига қараб тажрибалар алмашиш кузатилади.

Ҳар қандай тажрибани тўғридан тўғри қўллаб бўлмайди. Уларни миллий хусусиятимиздан келиб чиққан ҳолда метод бўлса мавзуга, дарс босқичига; тадқиқотчилик ҳаракатлари бўлса ўқувчилар ўзлаштиришига мослаштириб қўлланилади. Фақат танланган илғор иш тажрибаларни танлашда: унинг долзарблиги; қўллаш учун шарт-шароитнинг яратилганлиги; тажрибанинг яхши натижага олиб келишига аҳамият бериш лозим.

Жанубий Кореяда таълим муассасаларида билим бериш ва уни баҳолаш услублари бошқаларникидан анча фарқ қилади. Ўқувчилар дарсларини ўзлари вақтларига қараб белгилашади. Ўқитувчиларни ҳам ўзлари танлашади. Таҳсил олувчилар маъруза жараёнларига ўзлари тайёрланади ва ўзлари ўқийди. Ўқитувчилар уни фақат бошқариб туради, улар учун давомат, маъруза, конспектлар унчалик муҳим эмас. Энг асосийси, ўқувчилар олган билимларни амалда сифатли қўллаш олишга бўлган ўзаро ишонч муҳим. Жанубий Корея методологиясида Blended learning технологияси кўп қўлланилади.

Аслида, “Blended learning” аралаш ўқитиш тизими бўлиб, мустақил равишда билимларни Online орқали ва кундузги ҳолатда ўқитувчи иштирокида ўрганилади. “Blended learning” деганда, “шу ерда ва ҳозир” деган маънолар тушунилади. “Blended learning” технологиясида асосан, тютор, супервизорлик ва модераторлик фаолиятига таянилади. Тютор – бу ўқитувчи. Муҳими ўқитувчи, унинг асосий мақсади фақат билим бериш эмас, боланинг мақсадга эришиши учун мустақил равишда ҳаракат қилишга ўргатиш. Тютор – педагог ўқувчиларнинг мустақил равишда мақсадини белгилашига, ўз камчиликларини тушунишга ўргатади. Супервайзер (инглиз “supervise”–кузатиш дегани) – кузатувчи. У таълим жараёнидаги камчилик ва ютуқларни кузатади.

Шунингдек, администратор саволларини ечишга ҳаракат қилади, у креатив кузатувчи, коммуникативлик, ижрочи, масъулиятли, стратегик фикрловчи шахс сифатида қуйидаги вазифаларни бажаради:

- шахсни танлаш ва ўқитиш;
- ўқувчиларга топшириқларни бўлиб бериш;
- ўқувчилар билан ўзаро муносабатга кириша олиш;
- таълим сифатини назорат қилиш;
- ўқувчилар фаолиятидан хабардор бўлиш каби.

Модератор эса ахборотларни текширади, ўрнатилган тартибда таҳрир қилади.

Жанубий Корея ёшларининг таълимга қизиқишининг асосий сабаби сифатида ўқувчиларнинг қўшимча таълим билан кўп шуғулланишлари ва мактабда ўқувчилар учун амалий машғулотларга бир неча соат вақт ажратишларида кузатилган.

Японияда эса, таълим тизимининг бошқарув структураси барча таълим тизимлари муассасалари фаолияти учун ягона таълим, маданият, спорт, фан ва технологиялар вазирлиги (МЕХТ) орқали бошқарилади.

Япония таълим тизимида ўқув дастурлари ҳар йилда янгиланиши ва такомиллаштирилиши хусусияти, фан йўналишларидаги замонавий янгиликлар, ўзгаришларнинг ўқув дастурларида акс эттирилиши билан характерланади.

Япония методологиясини кузатадиган бўлсак, "kaydzen" методи мавжуд, унда "бир дақиқа" тамойили ётади. Бу методнинг принципи шундан иборатки, одам аниқ бир иш билан бир дақиқада шуғулланади, лекин ҳар куни ва бир вақтнинг ўзида. Вақтнинг бир дақиқаси жуда оз бўлса-да, бу ҳар қандай одам учун осонликча бажарилиши мумкинлигини англатади. Бу метод таълимда турли шаклларда қўлланилиб, ижобий баҳоланган. Ўқувчиларнинг ўзлаштириш сифатида ўзгариш кузатилган. Ярим соат давомида бажарилмаган хатти-ҳаракатлар, бир дақиқада осонгина бажарилган.

Япон тилида "kaizen" сўзи "доимий такомиллаштириш" деган маънони англатади.

Шунингдек, Сингапур таълимнинг жаҳон ҳамжамиятида ижобий натижаларга эришадиганлиги ҳам сир эмас.

Маълумки, Сингапур PIRLS тадқиқотида Сингапур аҳолисининг саводхонлиги дунёдаги энг юқори кўрсаткичлардан бири ҳисобланади. Сингапур мактабларининг ўқувчилари 1995 йилдан буён математика ва табиий фанлар TIMSS бўйича халқаро билимлар имтиҳонларида дунёдаги энг яхши натижаларни кўрсатмоқда.

Сингапур методологиясида дарс сифатини оширишга қаратилган қатор методларнинг қуйидаги шакллари кўришимиз мумкин:

Metro boshqarmasi - синфни бошқариш методи, ўқувчилар 4 кишидан иборат битта жамоада тақсимланади: ҳар ким ихтиёрий бир-бирининг ёнида ўтиради ва мавзуга оид ҳақиқий рақиб каби алоқа қилади.

NI file - дарснинг бошланиши ёки бирон бир топшириқнинг белгиси сифатида ўқитувчининг кўтарилган кафтига диққатни жамлаш.

Jot toast - "фикрни ёзиб олиш" - ёзувда тезкор бажариш, уни баланд овозда гапириш. Бу методда натижалари таҳлилига алоҳида аҳамият беришган.

Tik-Tek-ToU- диаграммада керакли сўзлар билан жумлаларни тузиш вазифасида болаларда танқидий ва ижодий фикрлашни ривожлантириш. Масалан, сўзлар рақамлар билан мукамал ўзгартирилади.

STE ZE CLASS- "синфни аралаштирмоқ" ўқувчиларнинг мавзу бўйича максимал фикрлар ва жавоблари тўпланади фикрлар яқинлиги бўйича рўйхати тузилади, сўнг шу асосда қайта жойлашишга рухсат берилади. Мавзуга оид барча умумий таҳлилларни ўзларига ўзлари ўтказадилар.

KONEPS – синф бурчакларига олдиндан топшириқлар жамланган, ўқувчилар ўзларининг танловларига кўра синфнинг бурчакларига тақсимланади ва саволлар бўйича фикрларини айтишади.

SIMALTINIUSS ROUND жадвал - бу гуруҳнинг барча аъзоси ёзма топшириқларни бажаради ва охирида текшириш учун қўшнига айлана шаклида бериладиган метод тури.

KYUZ-KYUZ-TRADE- ўқувчилар бир-бирларининг билимини текширишади ва ўрганилган таҳлиллар асосида дарс беришади.

TIME ПЕА ШЕА - икки иштирокчи вақтни белгилаб назорат қилади. Мавзу бўйича тўлиқ жавоблар билан алмашадилар.

MIK ПЕА ШЕА - бу синфнинг ихтиёрий аралашмаси, мусиқа тугаши билан тасодифий жуфтлик ҳосил қилади ва мавзунини қисқа жавобларда (RELLY ROBIN) тўлиқ ҳажмда муҳокама қилади.

Сингапур халқаро давлатлар орасида таълимда юқори натижаларга эришаётганлиги билан оммалашиб бормоқда.

Франциянинг ўқитиш тажрибаси кузатилганда, таълим вазирлиги қошидаги масофадан ўқитиш миллий маркази (CHED) электрон таълим платформасида фаолият юритади. Бу тажрибадан 2017 йилгача дунё бўйлаб 237000 ўқувчи фойдаланган. Таҳлилларга кўра бу масофавий таълим платформаси 15 миллион ўқувчига мўлжалланган. 2019 йил Intel сунъий Интеллект (AI) ва автоном тизимлар каби асосий саноатнинг "кириш нуқталари" устида ишлайдиган дастлабки стартапларга қаратилган Ignite дастури ишга туширилди.

Ривожланган давлатлар қаторида ўз ўрнига эга бўлиш, халқнинг бой интеллектуал меъроси ва умумбашарий қадриятлари асосида, замонавий маданият, иқтисодиёт, фан, техника ва технологияларнинг ютуқлари асосида кадрлар тайёрлашнинг мукамал тизимини шакллантириш Ўзбекистон тараққиётининг муҳим шартидир.

2.1.STEM / STEAM / STREAM ТАЪЛИМИ— ДАВР ТАҚОЗОСИ

Кундан кунга технологиялар ривожланган hozirgi
даврдда ёшларнинг техник, маданий саводхон бўлиши роботатехника фанларни яхши ўзлаштириши доимгидан ҳам муҳимроқдир. Шунга мувофиқ, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги ПФ-5712-сонли Фармони асосида қабул қилинган “Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси”да ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 январдаги Олий Мажлисга Мурожаатномасида STEAM таълимни жорий қилиш юзасидан алоҳида вазифалари белгиланди.

Бугун таълимнинг бу – STEM / STEAM / STREAM янги ёндашувлари ривожланган давлатларда кенг қўлланилиб, жаҳон ҳамжамияти томонидан ижобий баҳоланмоқда.

Фан, технология, муҳандислик ва математика фанлари биргаликда ўқувчилар қобилиятларини ривожлантириши STEM деб номланади.

“STEM таълими илмий усуллардан, техник қўлланмалардан, математик моделлаштириш ва муҳандислик дизайнидан фойдаланишга имкон беради. Бу ўқувчининг инновацион фикрлаш, XXI асрнинг қобилиятлари, кўникмаларини шакллантиришга олиб келади.

STEM ўқитиш - бу болаларимизнинг маҳоратини янги босқичга кўтариш имконини берадиган инновацион метод. Унинг ёрдами билан биз иқтисодий жиҳатдан мустақил ва рақобатбардош мамлакат бўлишимизга имкон берадиган илғор кадрлар базасини шакллантиришимиз мумкин.

STEM таълимининг афзалликлари:

мавзуларга эмас, балки мавзуларга комплекс ўқитиш;

илмий ва техник билимларни реал ҳаётда қўллаш;

танқидий фикрлаш кўникмаларини ривожлантириш ва муаммоларни ҳал қилиш;

техник фанларга қизиқишни ривожлантириш;

хар бир боланинг ёши ва индивидуал хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда болалар фаолияти орқали техник ижодкорлик мотивациясини ривожлантириш каби.

Замоннинг жадал ривожланиши келажакда юқори технологиялар билан боғлиқ касблар: IT мутахассислари, маълумот муҳандислари, дастурчилар бўлишига олиб келди. Таълим тизими робототехника, дастурлаш, моделлаштириш (STEM) доираларининг кўплаб сонини пайдо бўлиши билан бундай ижтимоий талабга жавоб беради. Бугунги кунда, илмий ва техник билимларнинг етишмаслиги ҳақидаги фикрлар тобора кўпроқ эшитилмоқда. Келажакда 4К деб номланадиган XXI асрнинг кўникмалари талабга эга бўлади.

Шундай қилиб, келажакдаги 4К асосий кўникмалари шаклланди: алоқа, ҳамкорлик, танқидий фикрлаш, ижодкорлик кўникмаларни фақат лабораторияларда ёки маълум математик алгоритмларни билиш орқали олиш мумкин эмас. Шунинг учун мутахассислар STEAM фанларини тобора кўпроқ ўрганишлари керак⁷.

Бу борада, ривожланган давлатларни кузатадиган бўлсак, АҚШ, Сингапур, Корея, Австралия, Хитой, Буюк Британия каби кўпгина мамлакатларда STEAM таълими соҳасида давлат дастурлари амалга оширилмоқда. Массачусет технологик институти (MIT) STEAM ёндашувга ёрқин мисол бўлади. Бу университетнинг шиори «Mens et Manus» («Тафаккур ва қўл») бўлиб, STEAM курслари ва болаларнинг STEAM концепцияси билан олдиндан танишишлари учун баъзи ўқув муассасаларида STEAM машқ

⁷ <https://infourok.ru/>

марказлари очилган ва мактаб партасидаёқ бу йўналишни чуқур ўргатиш режалаштирилган.

“Буларнинг барчаси АҚШда пайдо бўлган STEM атамаси билан бошланган. STEAM STEM-дан A-Art (art) битта ҳарфда фарқ қилади, аммо ёндашувдаги фарқ жуда катта. Сўнгги пайтларда STEAM таълими АҚШ ва Европада ҳақиқий тенденцияга айланди ва кўпгина мутахассислар буни келажакнинг таълими деб аташади.

STEAM – бу танқидий фикрлаш тадқиқот қобилиятлари ва гуруҳда ишлаш кўникмаларини ривожлантириш воситаси сифатида бир нечта фан йўналишларини бирлаштирган янги ўқув технологияси.

STEAM – бу таниқли STEM қисқартмасининг ривожланиши бўлиб, санъат бундан мустасно. S - фан. T - технология, инглиз тилида муҳандисликни англатадиган электрон муҳандислик. M - математик, яъни математика. STEAM ўқув режаси ўқувчиларга фанлараро ва амалий ёндашувдан фойдаланган ҳолда ўқитиш ғоясига асосланган. Бешта фanning ҳар бирини алоҳида ўрганиш ўрнига STEAM уларни ягона схемасига бирлаштиради.

STREAM эса, S - фан, T - технология, Ўқиш + Ёзиш муҳандислиги, A - арт, M - математика, ёки: фан, технология, ўқиш + ёзиш, муҳандислик, санъат, ижод, математика. Бундай ҳолда, тадқиқот концепцияси билан мустаҳкамланади, бунда нафақат фан билимлари ва умумий ўқиш ва ёзиш қобилиятлари, балки ўқувчиларни қизиқтирадиган бўлса глобал миқёсда ривожланиб бориши мумкин бўлган маълумот қидириш кўникмалари ва мини-тадқиқотлар талаб этилади.

Дарҳақиқат, келажакда ёшларимизни ҳаёт сўқмоқларидаги мураккаб муаммоларини тушуниш ва ҳал қилиш, ўзининг яшаш шароитини мустақил ярата олиш, техника, технология йўналишида атрофидагилар билан онгли муносабат ўрната олишлари учун ҳам STEM / STEAM / STREAM таълим ёндашувларини жорий қилиш зарурати мавжуд.

Жумладан, STEAM куйидаги йўналишларни чуқурлаштириб ўргатади:

STEAM – архитектура ва дизайн

STEAM– қишлоқ хўжалиги, ўсимликшунослик асослари

STEAM – робототехника, 3Д-моделлаштириш, радиотехника

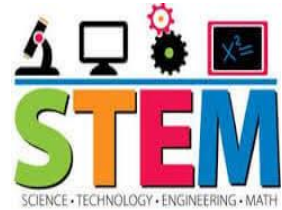
STEAM - кимётехнология ва ишлаб чиқариш

STEAM - дастурлаш, моделлаштириш,

STEAM - биотехнология, экология

STEAM – ракета ва авиамоделлаштириш

STEAM – токарлик ва чилангарлик иши

Маълумки, бу борада муаммолар борлиги ҳам сир эмас. Мисол учун, мактаб битирувчиларини қизиқиши асосида ўқитиш, олий ўқув юртларига кириш қамровини ошириш мақсадида (ХТВнинг 405-с. 28.12.2019 й.) ташкил қилинган тажриба-синов майдонларининг танлов йўналишлар бўйича таҳлил қилинганда, энг кам технология (математика, физика) йўналиши 10,2% ва табиий фанлар (кимё, биология) йўналиши 12,6% ўқувчилар томонидан танланганлиги бу фанларнинг ўқитилиш сифати пастлигини исботлайди.

Шунинг учун, қатор меъёрий ҳужжатларимизда бу муаммоларга кескин равишда аниқликлар киритиш, муаммоларни бартараф этиш, ўқитувчилар малакасини ошириш, STEAM таълимини жорий қилиш ишлари режалаштирилган ва қатъий белгиланган.

Бу йўналишда Президент мактабларида инглиз тилида ўтиладиган STEAM фанлари қўшимча равишда “Khan Academy” платформасидан фойдаланиб, ўқитиш амалга оширилмоқда. Бунда, ўқитувчи ва ўқувчилар “web-site”дан рўйхатдан ўтиб, кичик Online синф ташкил этилади. Мавзуга доир видеоматериаллар ҳамда машқлар ўқитувчи томонидан гуруҳга қўйиб борилади ва ўқитувчи ҳар бир ўқувчининг вазифани бажарганини кузатиб боради. Ўқувчиларни рўйхатдан ўтказиш ўқитувчи томонидан амалга оширилиши ҳам мумкин. Ўқувчи эса Online синфга кириб, видеодарсларни ўзи мустақил

Ўрганиб чиқади, тушунмаган қисмини ўқитувчисидан сўраш имкониятига эга. Ҳар бир мавзу юзасидан махсус тестлар тузилган бўлиб, дарсдан сўнг ўқувчи уларни бажаради. Берилган жавоб натижаси шу заҳоти дастур томонидан кўрсатилади ва ечиш усули ҳам таклиф этилади. Бу, ўқувчи машқни тўлиқ тушуниши учун жуда фойдали бўлади. Online синфда ҳам одатдаги дарслардаги каби боланинг машқни ўзлаштириш кўрсаткичи намоиш этилади.

Шунингдек, Муҳаммад ал-Хоразмий номидаги ахборот-коммуникация технологиялари йўналишига оид фанларни чуқурлаштириб ўқитишга ихтисослаштирилган мактабда ўтказилаётган робототехника дарслари орқали ўқувчилар С дастурлаш тили, электроника асослари, содда ва мураккаб схемалар яшаш, 3Д дизайн ва 3Д моделлаштириш, микрочиплар билан ишлаш, сенсорлар ва қўшимча модуллар билан ишлаш (PGB, WIFI, PIR, LSD дисплей, RFID) каби билим ва кўникмаларни эгаллашмоқда.

Бу каби ишларни бошқа таълим муассасаларида ҳам жорий қилиш учун аввало, STEAM фанларни ва танқидий фикрлаш, ахборотни мустақил излаш ва таҳлил қилиш компетенциялари ва малакаларининг ривожланишига алоҳида урғу беришни ҳисобга олган, замонавий инновацион иқтисодиёт талабларига жавоб берадиган, телекоммуникация муҳитига асосланган янги ўқитиш тизимини босқичма-босқич амалиётга киритиш ва шу асосда кадрларни тайёрлаш лозим.

Ҳозирги вақтда инсон ҳаётининг турли соҳаларини кенг миқёсда роботлаштириш: машинасозлик, тиббиёт, космик саноат ва бошқалар ишлаб чиқариш соҳаларининг ажралмас қисмига айланди. Биргина, тиббиёт соҳасини олайлик, хориж техник жиҳозлари кенг қўлланилмоқда. Бу медицина жиҳозларини ишлатиш учун албатта кучли мутахассислар керак бўлади. Ўқитувчилар лоақал шуни кўз олдиларига келтириши ва бугунги ўзининг ўтаётган дарсини шу талабга мувофиқми деган савол билан қизиқиб кўриши шарт.

Ўқувчилар ўз роботларини яратиб, компьютер дастурлари тизими томонидан бошқариб, робототехника мусобақалари, кўрик-танловларда иштирок этаётган ҳамда интернетда чет давлатлар билан ҳамкорлик ишларини юритаётган бир пайтда ўқитувчиларнинг масъулиятини оширмасликнинг иложи йўқ.

STEAM ёндашувининг асосий хусусияти шундаки, бунда ўқувчилар кўпчилик фанларни самарали ўрганишда ақли ва қўл меҳнатидан фойдаланишади, амалий билимларни мустақил эгаллашади. Ўқувчилар ўқув машғулотларида тажрибалар ўтказишади, моделларни конструкциялайди, роботларни ясашади, ўз ғояларини амалга оширадilar ва маҳсулот яратишади, бундан кўзланган натижа шуки, “техника асри”да касб мутахассисликлари заруратини ҳозирдан башоратлаш, жаҳон ҳамжамияти талабларига мос рақобатбардош кадрлар тайёрлаш, амалий фанларни чуқурлаштириб ўқитиш орқали инновацион ривожланишга эришишдан иборат.

STEAM таълимининг афзаллиги шундаки, фанларни ўқитиш фарқли ўлароқ билимларни алоҳида эмас, ўзаро мутаносиб ҳолда беради. Бола ўзида ностандарт муаммоларни ечиш, имкониятлар яратиш ва ижодкорлик қобилиятларини шакллантиради ва бу келгусида унинг ҳаётида жуда қўл келади.

STEAM ўқувчиларнинг лойиҳа ва ўқув-тадқиқот фаолиятини мактабда ва мактабдан ташқарида амалга ошириш учун, албатта, мактабларда “STEAM лаборатория хонаси”нинг бўлиши шарт.

STEAM таълимни жорий қилиш ва ривожлантиришнинг стратегик мақсадлари:

STEAM таълимни давлат таълим стандарти талабларининг таълим сифати ва кадрлар тайёрлашга қўйиладиган халқаро талабларга мувофиқлигини таҳлил қилиш, таълим мазмунини янгилаш;

STEAM таълимнинг мақомини ошириш, унинг умумтаълим фанлари билан ўзаро интеграциясини таъминлаш, таълим жараёнига миллий ва умуминсоний ҳамда моддий ва маънавий кадриятлар асосида ўқувчиларни тарбиялашнинг самарали шакл, метод ва воситаларини кенг жорий этиш;

STEAM таълим мазмунида, технологик саводхонликни, танқидий фикрлаш ва ижодкорлик компетенцияларини шакллантириш, мустақил амалий фаолиятда қўллаш имкониятини яратиш;

STEAM таълимни ташкил этишда инновацион ёндашув (компетентли, тизимли, комплекс, фаолиятли, лойиҳа, технологик) асосида инвариант ва вариатив ўқув модулларига ажратиб ўқитишни жорий этиш;

STEAM таълим жараёнига рақамли технологиялар ва замонавий методлар асосида ихтирочилик, ижодкорлик қобилиятларини ривожлантириш имконини берувчи илғор методологиялардан фойдаланишни татбиқ этиш;

STEAM таълимини жорий этиш учун табиий ва аниқ, амалий фанларни чуқурлаштириб ўқитиш орқали иқтисодиётнинг инновацион ривожланишига эришиш;

ЎҚИТУВЧИЛАРГА БЕЛГИЛАНГАН АСОСИЙ ВАЗИФАЛАР:

истикболли технологик, замонавий стандартларга мос келувчи, йўналишларни тадқиқ қилиш ва жорий этиш;

ўқувчиларда технологик саводхонлик, танқидий, креатив ва тизимли фикрлаш юзасидан билим, кўникмаларини, лойиҳалаш, технологик ва тадқиқотчилик маданиятини ривожлантириш;

касб танлашда мустақил қарор қабул қилишга ўргатиш, меҳнат бозорида зарур бўладиган таянч компетенцияларни шакллантириш;

ўқувчилар натижаларини миллий ва халқаро баҳолаш тадқиқотларида иштирок этишини таъминлашдан иборат.

STEAM таълим муҳотида ўқувчилар эгаллаган билимларидан амалда фойдаланишлари сабабли улар улғайиб, вояга етгач, реал ҳаётда учрайдиган

турли муаммоларга дуч келишганида, масалан, атроф-муҳит ифлосланиши бўладими, иқлим ўзгаришими, ечим қила олиш кўникмалари шаклланган бўлади.

Хулоса қилинганда, бу ёндашувлар ўқувчиларда янгича фикрлаш ижодий ва таҳлилий кўникмаларини ривожлантиришга асосланган.

2.2. CLIL МЕТОДИКАСИ

CLIL атамаси 1994 йилда Финляндиянинг Живаскила университети Девид Марш томонидан тузилган бўлиб, тилга сингдирилиши ва мазмунга асосланган ўқитиш услубига хос услуб сифатида яратилган. Методология кўплаб мамлакатларда бизнес шароитида қўлланилган ва самарали ёндашув сифатида кенг қабул қилинган.

Ҳақиқатдан ҳам, муҳим бўлган тадбиркорлик ривожидида бу таълим методикасининг тарафдорлиги жуда кўпчиликти ташкил этади.

Ушбу ёндашув Европа Комиссияси томонидан жуда муҳим деб тан олинган. Ўрганувчиларнинг кенг доираси, ёш ўқувчиларга ва умумтаълим мактабларида расмий тилни ўрганишга яхши жавоб бермаганларга ўз-ўзига ишончли шаклантиради, ўқув дастурида қўшимча вақт талаб қилмасдан, тилга таъсир қилишни таъминлайди, бу эса касбга қизиқиш уйғотиши мумкин.

Шунга қарамай, CLIL иккала ўқитувчи учун ҳам баъзи муаммоларни келтириб чиқаради. Чет тили дарсларида коммуникацияни ўргатиш зарур. Ўқувчиларнинг чет тилидаги нутқини ривожлантиришда фикр ифодалашнинг чет тилдаги яъни, она тилида фикр ифодалаш методи билан қиёсланадиган муқобил метод шаклантирилиши лозим. Бунинг учун ўқувчиларга чет тилида сўз ясаш ва гап тузиш қоидаларини ҳамда фикр ифодалашнинг энг содда методларини мустақил фаҳмлаб ўрганишлари учун оптимал вазиятлар яратиш тавсия этилади. CLIL методикасининг методлари сифатида маърузалар, амалий

машғулотлар (маълумотлар ва назарий билимларни мустаҳкамлаш), давра суҳбатлари (кўрилаётган топшириқлар ечимлари бўйича таклиф бериш қобилиятини ошириш, эшитиш, идрок қилиш ва мантиқий хулосалар чиқариш), баҳс ва мунозаралар (топшириқлар ечими бўйича далиллар ва асосли материалларни тақдим қилиш, эшитиш ва муаммолар ечимини топиш қобилиятини ривожлантириш) каби методлардан унумли фойдаланилади.

“Амалий ўрганиш” методи. Бу методда таълим сифатини ошириш учун такрорий ҳаракатлар бажарилади. Асосий эътибор маълум бир маълумот бўйича ақлий ҳаракатлар машқларига қаратилган бўлади.

Бу методда жисмоний машқлар шаклини танлаш (оғзаки, ёзма, график, машғулот) ўрганилаётган мавзунинг мазмунига ёки ечилаётган муаммога ва ўрганувчи хотирасининг устувор шаклига (визуал, эшитиш, механик, мантиқий) боғлиқ. **“Давра суҳбати” методи.** Бу метод 2 ёки ундан ортиқ ўқитиш жараёнида қўлланилади. Ўрганувчи ёки ўқувчининг ўзаро фикр алмашинишига кенг имконият яратилади. Ўрганувчи ўзининг қизиқтирган саволларига эркин мулоқот орқали билишга эришади.

2.3. ИМЕНА (АРИЗ) / ИМЕТ(ТРИЗ) МЕТОДИКАСИ

ИМЕНА (АРИЗ) – имен (ТРИЗ) услуги

ИМЕН (ТРИЗ) – ихтиро масалаларини ечиш назарияси

Илмий ижодкорлик технологиясини яратиш устида 1946 йилдан эътиборан иш бошланган. Бу янги технология ТРИЗ (Теория решения изобретательских задач) деб номланган. ТРИЗ ҳақидаги биринчи маълумот матбуотда 1956 йилда пайдо бўла бошлаган. Г. Альтшуллер (1926 й. Тошкент ш. туғилган) 1958 йили ТРИЗни ўргатиш бўйича биринчи ўқув семинарини

ўтказган. Бу метод ижодга мойиллик инсон ўзини намоён этишининг юқори фаоллиги, янгиликни яратиш қобилияти, инсон фаолиятининг ҳар қандай кўринишида ўзига хос аҳамиятга эга.

IVENнинг асосий ғоялари тадқиқотчилик бўлиб, назария муаммоларнинг ижодий ечимини топиш, билим ижодий иш жараёнида бир восита сифатида кашфиёт сирлари ифодаланadi.

IVEN назариясида асосий ўринни ижодий тасаввурларни ривожлантириш (ИТР) масаласи эгаллайди. IVENнинг асосида ривожлантирувчи таълим технологияси ҳисобланган муаммоли изланиш методлари туради. Ихтирочилик вазифаларини ечиш назариясининг ўзига хос тамойилларига қуйидагилар киради:

- ўқитишга фаолиятли ёндашув;
- назарий хулосаларни шакллантиришга йўналганлик;
- ўқитувчи ва ўқувчи ўртасидаги икки томонлама мулоқот;
- таълим жараёнида муаммоли масалаларни, муаммоли вазиятларни қўллаш.

IVEN – ишлаб чиқаришни, янги техник фикрларни аниқ фанга айлантиради, ихтироли масалаларни ечишга ёрдам беради.

IVEN – таълимда эскиликлардан воз кечишдир. IVEN элементлари фақат техник соҳаларда эмас, балки таълим-тарбия, шунингдек, бошқа соҳаларда ҳам ишлатилиши мумкин. Ҳаёт ва табиатдаги ҳар бир предмет, ҳар бир модда, ҳодиса, воқеа, объектда иккиламчилик сири, қарама-қаршилик мавжудлиги ўқувчиларни ҳар бир нарсанинг нимасидир яхши-ю, нимасидир ёмон, бир томондан фойдали, иккинчи томондан зарарли, бир жиҳатдан ҳалал берса, иккинчи жиҳатдан зарур эканлигига қизиқиш уйғотади ва уни топишга ундайди. Бу билан ўзлаштирилиши қийин бошланган айрим материалларни IVEN элементлари орқали осонлик билан ўзлаштира олиш имкониятига эга бўладилар.

Таълим амалиётида TRIZ методикаси қўлланилиб, изланиш ва тадқиқотли таълим методлари асосида инсоннинг тафаккур юритиш хусусиятларига таянади. TRIZ ёндашув алгоритм ва моделларни тадқиқотчилик таълимига татбиқ этишга, муаммога йўналтирилган лойиҳаларни амалга оширишга қаратилади.

Бунда билим олиш инсонга фикр юритиш, эслаб қолиш ва улардан амалий фойдаланишни енгиллаштиришга қаратилади.

TRIZга асосланган педагогик технологияларнинг мақсади ижодий методларни ўргатишдир.

Қўллашдан мақсад:

-ғояларни қидириш;

-кўплаб ижодий муаммоларни аниқлаш ва ҳал қилиш;

-истикболли ечимларни танлаш;

-ижодий тафаккурни ривожлантириш;

-ижодий шахсни шакллантириш.

TRIZ методикаси ушбу мақсадларга жавоб топишга ёрдам беради.

TRIZдан фойдаланадиган дарсларда билим ва кўникмаларни шакллантириш амалий ҳаракатларда кўринади.

Ижодкорлик ўзини намоён қилиш, яратиш, янгисини олишга интилиш имкониятини беради, билимга бўлган эҳтиёжни ривожлантиради.

Бу истикболли технологик, замонавий стандартларга мос келувчи йўналишларни тадқиқ қилиш ва жорий этиш, ўқувчи шахсида тизимли фикрлаш, мулоқотчанлик, ўз-ўзини ташкил этиш, ўқувчиларнинг ижодкорлик қобилиятини, лойиҳалаш-технологик ва тадқиқотчилик маданиятини шакллантиришга имкон беради. Тадқиқотлар – у ёки бу воқеа-ҳодисалар ва жараёнларни тасвирлаш ва тушунтириб бериш, уларни ишлаш механизми ва қонуниятларини очишдан иборат.

TRIZ методикаси (ихтирочилик муаммоларини ҳал қилиш назарияси) болалар билан турли хил фаолият турларини ўз ичига олади: фронтал, индивидуал, гуруҳлар ўқитувчининг раҳбарлиги остида барча ўқувчиларининг биргаликдаги ҳаракатларини ўз ичига олади.

Креатив фикрлаш – бу инновацион (янги, новатор, оригинал, ностандарт, ноодатий ва ҳоказо...) ва самарали (амалий, натижавий, тежамли, оптимал ва ҳоказо) ечимларни топиш, янги билимларни эгаллаш, тасаввурни таъсирчан ифодалашга қаратилган ғояларни ишлаб чиқиш, баҳолаш ва такомиллаштириш жараёнида самарали иштирок этиш қобилиятидир.

Креатив фикрлаш бизга муаммоларни ҳал қилишда ноодатий ечим топишга ёрдам беради. Бироқ биз уни танқидий фикрлаш билан адаштириб юбормаслигимиз, аксинча, бизга имконсиз муаммоларни ҳал қилишда бир-бирини тўлдириб туради деб қарашимиз керак.

TRIZ технологиясининг мақсадларини амалга оширишнинг асосий оғзаки методлари: “Визуал ўқитиш”, “Сухбат”, “Диалогик”, “Синов ва хато”, “Brainstorming” (ақлий ҳужум), “Синквейн”, бўлиб, бунда ўқитувчи пухта ўйланган саволлар тизимини белгилаб, ўқувчиларни янги материални тушуниб олишга йўналтиради. Эвристик сухбат давомида ўқитувчи ўқувчиларнинг билимлари ва амалий тажрибаларига таяниб, уларни янги билимларни тушунишга ва ўзлаштиришга, қоидалар ва хулосаларни шакллантиришга олиб келади.

TRIZ технологиясида “Синов ва хато методи”, “Brainstorming” каби мунозара шакллари алоҳида эътибор қаратилади, чунки бу тушунчалар ихтирочилик муаммоларини ҳал қилиш назариясига яқинлаштиради.

Бу технологияда ахборот манбалари билан ишлаш, маълумот манбалари ва мустақил ишлашнинг бир қатор методлари қўлланилади. Уларнинг асосийлари қуйидагилардан иборат: эслатма олиш, матннинг режасини тузиш, иқтибос қилиш (чиқиш маълумотлари), изоҳ (мазмунининг қисқартирилган

мазмуни), кўриб чиқиш (ўқиган нарсангизга муносабатингизни билдирган ҳолда қиска шарҳ ёзиш), расмий мантикий модел - ўқиганингизнинг оғзаки-схематик тасвирини тузиш, тематик тўплам тезислар (бўлим, мавзу бўйича асосий тушунчаларнинг тартибга солинган тўплами), ғоялар матричасини тузиш (бир хил объектларнинг қиёсий тавсифи, турли муаллифлар асаридаги ходисалар), маълумотнома (изланишлардан сўнг олинган нарсалар тўғрисида маълумот) ва бошқалар.

“Визуал ўқитиш” методи. Бу методда визуал ўқитиш яъни ўқувчилар кўргазмали қўлланмаларни (жадваллар, расмлар, бадий буюмларнинг репродукциялари, доска эскизлари ва бошқалар) намойиш этишлари керак.

Намойиш этишда ўрганилаётган мавзу ва ихтирочилик вазифаларининг мазмуни билан боғлиқ бўлган асбоблар, экспериментлар, техник қурилмалар, фильмлар, тақдимотлар ва бошқаларни намойиш қилишни ўз ичига олади. Ихтирочилик вазифаларини шакллантириш учун ўқитувчилар техник воситани, кўргазмали қуроллар, видео, биологик объектни ва бошқаларни намойиш этганда ўқувчиларнинг ўзлари керакли маълумотларни топишади.

“Хатога йўл қўйинг” методи. Бунда дарс жараёнида ўқитувчи қасддан хато қилади. Аввал ўқувчилар бу ҳақда олдиндан огоҳлантирилган бўлади. Баъзан Сиз, ҳатто хавфли нарсани тақлиф қилишингиз мумкин. Бундан кўзланган мақсад, болаларни огоҳлантиришга ўргатиш. Хатолар ушбу хийла-найрангнинг мақсади эмас, масалан, хатони тушуниш ёки механик равишда тўғри жавобни эслаб қолиш ва ноқулай вазиятларда чиқиб кетишга асосланган. TRIZга асосланган педагогик технологияларнинг мақсадли йўналишлари бу шахснинг ижодкорлик пойдеворини шакллантиришдир.

Синквейн методи. Бу метод ҳар қандай материални бир нечта иборалар билан қайта кўриб чиқишга йўналтиради. Синквейн – французча сўз бўлиб, “беш” деган маънони беради. Бу усул қаторлар методи бўлиб беш қатордан

иборат. Ҳар бир қаторга ёзилган сўзлар битта гап ҳисобланиб, у кенг маънони ўзига қамраб олади.

Бундай шеър муайян қоидаларга мувофиқ ёзилиши керак:

1-қатор - битта сўздан иборат. Унда муҳокама қилинадиган мавзу (ёки нарса) кўрсатилиши керак.

2-қатор - қўйилган мавзунинг сифатлари ёки белгиларини тавсифлашлари керак.

3-қатор - мавзунинг одатий ҳаракатлари ҳақида тузиш кераклигини тушунишга ҳаракат қилаётган болалар кўпинча бу ерда қийинчиликларга дуч келишади.

4-қатор - ҳар қандай мавзуга мос ибора. Бунга шеър номида ёзилган нарса ёки мавзу ҳақида синхронни яратувчисининг шахсий фикри киритилиши керак.

5-қатор - мавзу мазмунини умумлаштириш ёки кенгайтириш учун сўз топиши тушунтирилади. Бу материал ва маълумотни қисқа иборалар шаклида узатишни талаб қиладиган иш, шунинг учун ўқувчи бирор нарсани қисқача тасвирлаб бериши ёки такрорлаши мумкин.

"Ҳа-йўк" методи. Бу метод оддий шаклда бўлганлиги билан ўқитувчидан катта маҳорат талаб этилади. Аслида "ҳа-йўк" методи кенг қамровли бўлиб, мавзунинг турли белгиларини фарқлаш, аниқланган хусусиятларга кўра нарсаларни гуруҳлаш ва мақсадга ва ўзига хос вазиятга қараб таснифлаш қобилиятини ривожлантиради. Бу номутаносиб фактларни ягона фикрга боғлаш, тизимлаштириш қобилиятини шакллантиради.

Ўқитувчи бирор нарсани (масалан, нутқнинг бир қисми ёки адабий қаҳрамон) тўлдиради. Ўқувчилар ўқитувчига фақат "ҳа" ва "йўк" жавоб бериши мумкин бўлган саволларни беришади. Шундай қилиб, қидирув майдони торайиб боради ва мустақил равишда ошкор қилиш (очилиш) юзага келади. Маҳоратли ўқитувчилар бу методдан дам олиш дақиқаларида кенг

фойдаланишади. Ўқувчиларнинг тасодифий саволлар орқали ҳам улар билан яқиндан ишлаш имкониятлари яратилади.

Жумладан,
Агар мен ўқитувчиларимни мактабдан ташқарида кўрсам, кўринмасликка ҳаракат қиламан. _____

Дарс жараёнида мен нимадир гапирсам уларга қизиқарли бўлишини истайман, менга тасанно ҳисси билан қарашларини хоҳлайман. _____

Агар ўқитувчим ҳамманинг олдида менга танбеҳ берса дарсга қизиқишим пасаяди. _____

Ҳар ким ўзининг ҳурматини ушлаши лозим. Ўқитувчининг айтганларини қилиш ҳар доим ҳам тўғри келавермайди. _____

Ўқитувчилар томонидан айтилган мавзулар жуда зерикарли, тушунтиришга қаратилган ҳар қандай ҳаракатлар ўринсиз. _____

Ўқувчилар фикрини билдиришда хато қилмаслик керак _____

Ёки юқори синфларда тасвирий санъат дарсларида қуйидагича фойдаланиш мумкин:

Эстетик маданият нима эканлигини билишингиз шартми? _____

Эстетика сўзининг одобга алоқадорлиги борми? _____

Гузалик дунени куткаради деган фикрига қўшиласизми? _____

Ўқитувчи ўқувчилар миясининг ҳукмрони бўлиши керак. _____

Она-юрт маданий тарихи, санъат, кадриятлар ҳаётингизда керакми? _____

Ўқувчилар ўқитувчини тарбиялаши мумкинми? _____

Тарбияни таълимдан устун деб ўйлайсизми? _____

Таълим, фан сирларини устозсиз мустақил эгаллаш мумкинми? _____

ТРИЗ-технологиясидан фойдаланишнинг мақсади муаммоли вазият юзага келганда ишончни йўқотмасдан, турли соҳалардаги мураккаб муаммоларни ҳал қилишга тайёр бўлган ижодий шахсни шакллантириш экан, буни тасвирий санъат фанида қўллаш тавсия этилади.

III. “ЛОЙИҲАЛАШТИРИШ” ВА “МОДЕЛЛАШТИРИШ” ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ АСОСИДА ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИ

“Лойиҳалаш” технологияси жаҳон педагогикасида мутлоқ янги технология эмас, XX аснинг бошларида пайдо бўлган. У дастлаб “муаммолар технологияси” ҳам деб номланган.

Лойиҳага асосланган ўқитиш (PBL) – динамик, фаол ёндашувдир. “Лойиҳа” сўзи бирор ғоя, ўйланган режалар демакдир. Лойиҳа сўзи латин тилидаги “projectus” сўзи таржима қилинганда “олдинга ташланган” деган маънони билдиради. Рус тили луғатларида лойиҳалаш (проектирование)га “проект” сўзининг маъноларидан бири бўйича “ҳаракат маъноси” деб изоҳ берилади. “Проект” – бирор нарсанинг иншооти, қурилиши, тайёрланиши ёки реконструкция қилиниши бўйича ишлаб чиқилган режа. “Лойиҳалаш” технологияси дастлаб метод шаклида оммалашган. “Лойиҳа” методи реал ҳаёт шароитида ўқув топшириқларини бажаришни талаб этади. Методнинг асосчилари (Ж. Дюи ва Э. Дюи, Х.Килпатрик, Э. Коллингс) “бажариш орқали ўрганиш” ғояси асосида ўқувчилар ўзлари бажарган ишларининг натижаларини амалда кўрсалар янада қизиқиш билан ўқишади деб ҳисоблашган.

Лойиҳалаш – дидактик мақсадга эришишда муаммоларни топиш, аниқлаш ва уларни ишлаб чиқиш технологиясидир. Ўқув машғулоти лойиҳаларини кенгайтирилган технологик ҳарита, дарс ишланма кўринишида изоҳлаш мумкин. Лойиҳалаштиришнинг муҳим аҳамиятга эга бўлган белгиси шуки, режали ишлаш маъносини билдиради. Лойиҳалаш бу ноаниқлик ва башоратнинг юқори даражасидир.

Хориж тажрибасида ўтиладиган мавзуларда яхши тушуниш, илмий билимларга асосланган материалларда барқарор диққатни жамлаш учун PBL

дизайни таклиф этилган. Ўрганилган билимдан фойдаланишга асосланган бу ёндашувлар ўқувчилар вақт ўтгани, билимлари ортиб боргани сари мураккаб ғоялар ва амалиётларни илмий тушунишларини намойиш этадиган тараққиётни тавсифлайди. PBL дизайни бу нафақат ғоялар ривожланиб борадиган, балки илмий амалиётлар ва муаммоларни ҳал қилиш қобилияти бир-бири билан мустаҳкамланадиган вақт ўтиши билан билимларни қўллаш қобилиятини шакллантирадиган пухта дизайн. PBL дизайни ўқув дастурида билимларни қўллаш лойиҳанинг бутун даврида қўллаб-қувватланиши керак, чунки якуний лойиҳа ишлаб чиқилиб, қайта кўриб чиқилиб, ҳаммага тақдимот қилинади.

Бугунги ёшлар меҳнат бозорида ўз лойиҳасини ярата олсагина, касбининг моҳир устаси бўла олади. Лойиҳалаш - олдиндаги фаолият моделини тузиш, мавжуд шароитларда ўрнатилган вақт мобайнида йўл ва воситаларни танлаш учун, мақсадга эришиш босқичларини ажратиш, билимларини янгилаш, кундалик янгиликлардан хабардор бўлиш, ўз вақтида шахсий ва касбий камолоти учун зарур бўлган жиҳатларни ўзлаштириб боришни тақозо этади. Акс ҳолда, қайси касб эгаси бўлишидан қатъий назар, у ўзининг келгуси фаолиятида ўз ўрнини йўқотиб қўйиши мумкин.

Таълимда “Лойиҳалаш” технологияси кенг қўлланилмоқда. Бу технология нафақат режани олдиндан кўра олади, балки ўқувчиларда мустақил когнитив ва амалий фаолиятни ташкил этиш, дунёқарашини кенгайтириш, натижаларга эришишга йўналтиради, Лойиҳалаш топшириқларини бажаришда ўз фикрини баён этиш ва ҳимоя қилиш қобилияти, мустақил ўрганиш, илмий изланиш ва тадқиқотчилик фаолиятига йўналтирилган ижодий потенциални ривожлантириш имконини беради.

Лойиҳалашда асосан, ўрганиш ёки янги нарсаларни яратиш учун, тушунтиради, исботлайди, таснифлайди, мустақил вазифаларни ечади, таниш шароитларда тайёр кетма-кетлик бўйича ҳаракатларни бажаради, ўлчашларни ўтказди, синайди, асослайди, умумлаштиради, ишончли далиллар келтиради,

солиштиради ва таққослайди, хулосалар чиқаради, баҳсли мунозаралар, кийинчиликлар атрофида ташкил этилади. Асосийси, мазмун ва кўникмаларни билиш эҳтиёжини туғдиради.

Лойиҳалаш билан моделлаштиришнинг ўхшаш жиҳати шундаки, янги ғоялар асосида ишлаб чиқилади. Ҳар иккаласида ҳам мавжуд билимларга таянилади.

Лойиҳалаш технологиясида “Кичик тадқиқот”, “Менинг ғоям”, “Ижодий лойиҳалаш”, "Moursund", “Импульс – плакат методи”, “Учинчиси ортиқча”, “Brenrayting”, “Коррекция”, “Лойиҳавий топшириқлар” методлари кенг қўлланилади.

3.1. "Moursund" методи. Лойиҳа технологиясига асосланган "Moursund" методининг тартиби 4 босқичдан иборат:

1. Бошланиши:

- ✓ умумий дарс мавзусини аниқлаш;
- ✓ вақт, босқичлар ва баҳолаш усулларини

аниқлаш;

- ✓ ресурсларни аниқлаш;
- ✓ жамоаларни шакллантириш;

2. Лойиҳани режалаштириш (жамоа фаолияти):

- ✓ жамоа аъзолари томонидан билимларни тўплаш;
- ✓ лойиҳанинг бошланғич мақсад ва саволларини шакллантириш;
- ✓ режалаштириш (бу тадқиқот дизайнига олиб келиши керак) ;
- ✓ ўқитувчи билан алоқа;
- ✓ лойиҳанинг режасини қайта кўриб чиқиш.

3. Лойиҳани амалга ошириш:

✓ бир вақтнинг ўзида битта вазифани бажаришлари керак. лойиҳа таърифини аниқлаш ишларида жамоа аъзолари ўртасида баҳам кўриш (ҳамкорликка ишонч ҳосил қилиш, қарор қабул қилиш);

✓ муҳокамани (ўзаро глобал алоқалар) ўз ичига олади.

4. Якуний босқич:

✓ якуний маҳсулотни сайқаллашлари ва тегишли тақдимотларни тайёрлашлари керак;

✓ баҳолашда натижалар тақдимотида бутун синф иштирок этиши керак.

Мисол учун, 6-синф Тасвирий санъат дарсидаги “Тарихий портрет” мавзуси ўтиляётганда лойиҳавий топшириқлар берилиши мумкин.

Биринчи гуруҳга: “Малик Набиев ижодининг аҳамияти”

Иккинчи гуруҳга: “Абдулхак Абдуллаев асарларининг бош ғояси нима?”

Учинчи гуруҳга: “Камолиддин Бехзоднинг Хусайн байкаро ва Шайбонийхон асарлари”

Тўртинчи гуруҳга: “Тасвирий санъатда портрет ишлаш тартиби”
Ўқувчиларга бу мавзулар топшириқ-савол тариқасида тақдим этилмай, балки ўз топган маълумотлари асосида лойиҳаларини ёзиб келиш топширилади. Лойиҳа асосида бутун маълумотлар билан танишиш учун тасвирий санъат дарсликлари, тасвирий ва миниатюра санъатга оид методик адабиётларга мурожаат қилишга тўғри келади. Гуруҳлар томонидан тўпланган маълумотлар:

Буюк хизматлари ордени соҳиби М. Набиевнинг буюк аجدодларимиз тарихий сиймоларини яратишдаги изланишлари;

Ўзбекистон халқ рассоми А. Абдуллаевнинг XX аср буюк намоёндалари портретини яратиш устида олиб борган ишлари;

Урта Осиё миниатюра мактабининг йирик вакили Камолиддин Бехзоднинг миниатюра усулида чизилган портретлари хақида;

Портрет ишлашнинг узига хос методикаси;

3.2. “Brenrayting” методи. Бу методнинг қўлланишида барча ғоя, фикрлар ёзма баён этилади. Бу эса ўз фикр ва ғояларини оғзаки баён этишга қийналадиган баъзи ўқувчилар учун қулайлик яратади. Ўқувчилар томонидан

ёзилган фикр ва ғояларнинг имловий ва услубий хатоларига эътибор қаратилмайди ҳамда ёзилган фикрлар ораларида кейинчалик ҳаёлга келган фикрларни ёзиш учун бўш жойлар ҳам қолдирилади. Ўқувчилар ўз фикрларини эркин, мустақил ифода этиш топширилади. Ғоялар таҳлили кейинроқ ўтказилади. Бу методдан фойдаланилганда муаммонинг ечиш вариантлари имкон қадар ортади.

Тасвирий санъат ва чизмачилик фанларида бу методдан ўқувчиларнинг фикрлаши, ёзма саводхонлиги, назарий билимларини ривожлантиришда қўлланилади.

Жумладан, юқори синфларда тасвирий санъат ва чизмачилиқдан қуйидаги топшириқлар мавзу бўйича фикрларни таҳлил қилиш учун берилиши мумкин:

1. Шарк миниатюра мактаблари ҳақида гапирадиган бўлсам, ...
2. Пуантелизм ва кубизм усулида ишланган асарларни бир-биридан қуйидагича ажратиш мумкин. ...
3. Кесим билан кирким бир биридан нимаси билан ажралалиши ҳақида, ...
4. Манзара чизишда қуйидаги кетма-кетликлар мавжуд. ...
5. Саводли чизма чизишда нималарга эътибор берган булардим.....

3.3. “Лойиҳа” методи. Бу методда ўқувчиларнинг индивидуал ёки гуруҳларда белгиланган вақт давомида бирорта мавзу бўйича ахборот йиғиш, тадқиқот ўтказиш ва амалга ошириш ишларини олиб боришидир. Бу методда ўқувчилар режалаштириш, қарор қабул қилиш, амалга ошириш, текшириш ва хулоса чиқариш, натижаларни баҳолаш жараёнларида иштирок этадилар. Лойиҳани ишлаб чиқиш яқка тартибда ёки гуруҳ билан бўлиши мумкин, лекин ҳар бир лойиҳа гуруҳ биргаликдаги фаолиятининг мувофиқлаштирилган натижасидир. Бундай топшириқлар мустақил режа тузишни амалга оширишда яхши самара беради. Лойиҳавий топшириқларни бажариш учун ўқитувчидан

кўрсатиш, тушунтириш, изоҳлаш талаб этилса, ўқувчиларга асослар, фактлар материаллар тўплаш, ўз лойиҳаларини ишлаб чиқиш топширилади.

Намуна учун, 7- синф. Тасвирий санъат фанидан “Санъатда оким ва йуналишлар” мавзусини ўтишда ўз тақдимотида қуйидаги маълумотларни тушунтиради:

1874-йилнинг 15-апрель куни тасвирий санъатнинг рангтасвир турида **импрессионизм** окимига асос солинган. Импрессионистлар уз асарларида куёш нури, янги униб чиккан майса, тиник сув, сувдаги нилуфарларни гузаллигини мохирона тасвирлашга интилдилар.

Бу йуналишга Клод Моненинг “Куёш чикаётганидаги таассурот”, “Нилуфарли ховуз” каби асарларини мисол тарикасида келтириш мумкин. Импрессионизм тез орада Европа, Америка, Осиё мамлакатларига сезиларли таъсир утказди ва санъатда янги оким йуналишларни юзага келишига замин яратди. Импрессионизмдан кейин реалистик тасвирий санъат конуниятларидан окилона фойдаланиб, асосий эътиборни асарларнинг фалсафий ва рамзий маъносини очиб берувчи **постимпрессионизм** окими пайдо булди. Шунингдек уз асарларини соф, тоза спектор ранглари камалакнинг етти рангидан фойдаланиб, ранг суртмаларини ёнма-ён куйиб расм ишлаш услубини кашф этган (**пуантилизм** - французча нукталар билан ишлаш) оким юзага келди. Улар куллаган ранг суртмалари туртбурчак ва думалок шаклда булиб, худди мозаика каби ранглар бир-бири билан таъсирланиб бошкacha тусда куринади. Масалан сарик ва хаворанг ёнма-ён суртилганда улар узокдан кузатилса, яшил тусли ранг сифатида идрок этилади. Тасвирий санъатни конун-коидаларига, жумладан перспективага амал килмай ишлайдиган **фовизм**, импрессионизм услубларидан фарк килувчи, урта аср санъати, Шарк халклари санъати услубига якин булган **реализм**, **натурализм**, кейинчалик тасвирий санъатда кенг таркалган услублардан бири **кубизм** бир катор етакчи рассомлар эътиборини тортди.

Намуна: Гуруҳларнинг лойиҳа мавзулари:

1. Тасвирий санъат фанидан “Санъатда оқим ва йуналишлар”
2. “Тасвирий санъатда рамзий белги ва гералдика”
3. “Ўзбекистоннинг амалий безак санъатида рамзий шакллар”.

Ўқувчилар бу лойиҳа устида ишлаш учун қанчалик кўп материал тўплаши мумкин. Шунда дарсликдаги маълумотлар бу материаллар олдида ҳеч нарса бўлмай қолади. Ўқувчилар фанни мукамал эгаллашда бу метод ҳар томонлама қулайлиги аниқланган.

3.4. “Импульс – плакат” методи. Бу методда ҳам ёзма, ҳам оғзаки шаклда топшириқлар берилади, дарсларнинг мустақкамлаш қисмига кўпроқ тўғри келади.

“Импульс – плакат” методини қўллашда ўқитувчи ҳар бир ўқувчи учун ватман варақлари ва маркерлар тарқатади. Столларнинг устига охиригача етказилмаган фикрлар ёзилган плакатлар қўйилган:

«Ушбу мавзуда мени ҳаммасидан кўпроққизиқтиради»,

«Мен шунини аниқлаштирмоқчи эдимки,»,

«Мен орттирган билимларимни қўлламан»,

«Ушбу мавзунини ўрганиш жараёнида мен.....эришдим»,

«Мен тўғрисида кўпроқ билиб олмоқчи эдим»,

«Мен учунмураккаб бўлди»,

Тахминан 20 дақиқа ушбу саволларни сарлавҳа қилиб олиш асосида ўқувчилар ўз лойиҳаларини яратишади, Буни гуруҳлар шаклида ҳам олиб бориш мумкин. Ҳар бир лойиҳа камида 10 сўздан иборат бўлиши, ихтиёрий манбалардан фойдаланиши тушунтирилади. Лойиҳалар яратилгандан сўнг плакатлар илиб қўйилади.

Ва ўқувчиларнинг айланиб ўқиб чиқиш асосида мавзу мустақкамланади. Бир ўқувчи илғамаган нарсани ватман варақдан ўқиши мумкин.

Методдаги анонимлик ўқувчилар бошқа вазиятда сукут сақлашни афзал кўриб айтмаган фикрларини баён этишга ёрдам беради. Бу методда умидлар ва истаклар ўқитувчига келгусида машғулотларни режалаштириш ва ўтказиш вақтида ўз ҳаракатларини тўғрилашга имкон беради.

IV. ҲАМКОРЛИК ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ АСОСИДА ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИ

Ҳамкорликда ўқитиш ўқувчи шахсига йўналтирилган технологиядир. Бу технология ижодкор шахсни шакллантиришга йўналтирилган ижодий муҳитни яратиш, таълим сифати ва самарадорлигини оширишга хизмат қилади. Ҳамкорликда ўқитиш машғулотларининг асосий жараёнлари: ҳамкорликда фикр алмашиш, суҳбат, таҳлил, мунозара, музокара, амалий вазифаларни бажариш, ўзаро ҳурмат, мустақил фикр билдириш, эркин ишлаш, масалалар ечишни ўз ичига олади. Ҳамкорлик технологияси ҳақида турлича фикрлар мавжуд: Росчеллеанд Теаслей (1995): "Ҳамкорлик машғулотлари қатнашувчиларнинг бўлиниши орқали амалга оширилади, фаолият сифатида ҳар бир киши муаммони ҳал қилишнинг бир қисмига жавобгардир ...". Дилленбоург (1999): "Ҳамкорлик бу катъий белгиланган меҳнат тақсимотини англатади".

Ҳамкорлик технологиясининг тўртта асосий йўналиши мавжуд:

- шахсий-инсонпарвар ёндашув;
- дидактик фаоллаштирувчи ва ривожлантирувчи муҳит;
- тарбия: ўзаро ҳурмат, бир-бирини тушуниш, эшитиш;
- атроф-муҳитнинг қамраб олиниши.

Ҳамкорлик технологиясида ўқувчилар топшириқни нафақат биргаликда бажариш, балки биргаликда ўрганиш, бир томонга ҳаракат қилиш, ўзаро

тушунишга ўтиш, асосийси, эркин фикрлашдан иборат. Эркин мулоқот ўз-ўзидан ижодий, танқидий, мантикий фикрлашга йўналтиради. Танқидий фикрлашда ғоялар ва уларнинг аҳамияти кўп фикрлилик нуқтаи назаридан кўриб чиқилади ҳамда улар бошқа ғоялар билан таққосланади. Унда таҳлил, таққослаш, изоҳлаш, янгилик киритиш, муаммоларни ҳал қилишга алоҳида эътибор берилади. Шунингдек, таҳлилларга кўра ҳамкорлик технологиясида ўқувчиларда куйидаги имкониятларни бериши аниқланган:

-ўқувчиларнинг фикрлаш жараёни жадаллашади;

-ўқувчилар ўз олдларига аниқ мақсадлар қўя бошлайдилар ҳамда ушбу мақсадга эришиш йўлларини излайдилар;

-ўқувчилар ўзаро ҳурмат, фаол мулоқотга киришиш кўникмасини эгаллайдилар;

-ўқувчиларда билим олиш, янги ахборотларни ўзлаштиришга бўлган қизиқиш ортади;

-ўқувчилар орасида вужудга келган ранг-баранг фикрларни тинглаш ва мушоҳада қилиш имконияти яратилади;

-ўқувчиларда ўз фикрларини дадил баён қилиш эҳтиёжи вужудга келади;

-ўқувчилар эгаллаган билим ва тушунчаларини қайта ишлаш, улар ёрдамида фикр ифодалаш имкониятига эга бўладилар.

Шунинг учун ҳам ўқувчиларни танқидий фикрлашга ўргатиш жараёнини тизимли ташкил этиш мақсадга мувофиқдир.

Натижавийлиги кузатилган:

- мавзу мазмунини яхши ўзлаштирган;
- ўз вақтида ҳар томонлама алоқалар таъминланган;

- мулоқотга киришиш кўникмаси такомиллашган;

- вақтни тежаш имконияти яратилган;

- барча ўқувчилар фаол ишлаган;
- ўз-ўзини ва гуруҳлараро баҳолаш имконияти яратилган.

Юртбошимиз ҳам бежизга: “Билимли авлод – буюк келажакнинг, тадбиркор халқ – фаровон ҳаётнинг, дўстона ҳамкорлик эса – тараққиётнинг кафолатидир”, -дея алоҳида таъкидлаган.

Ҳамкорликда олиб борилган машғулотлар ёшларнинг муҳим ҳаётий ютуқ ва муаммоларига ўз муносабатларини билдиришларига интилишини қондириб, ўз нуқтаи назарларини асослашга имконият яратади.

Ҳамкорликдаги таълим технологияларида “Кичик гуруҳларда ишлаш”, “Бахс-мунозара” “Дебатлар”, “Сухбат дарси”, “Кўргазмали, Намойиш”, “Тақдимот”, “Интерактив баҳслар”, “Ўйлаш ва Ишлаш”, “Рақамли ҳақиқат”, “Қора қути” “Кундалиқлар” “Тоифалаш жадвали” методлари кўп қўлланилади.

Ўқитувчи мавзунини тушунтиришда методларни қатор кетма-кетликда қўллаш тавсия этилмайди. Мавзунинг моҳиятини яхши тушунишда 2 ёки 3 та методнинг натижавийлиги биз учун муҳимроқ. Ўқитувчи режалаштирган методдан фойдаланишнинг ўрни, унинг самарадорлигини билиши керак, ўз ўрнида хулосаларни асослаб изоҳлаб ўтиш мақсадга мувофиқдир.

Жумладан, “Бахс” методидан ижтимоий, гуманитар, филология фанларини ўқитишда ўқувчиларда бадий, ижтимоий, маданий, тарихий воқеалар ҳақида мулоҳаза юритиб, фикрини баён қила олиш кўникмаси шакллантирилади.

4.1. “Сухбат дарси” методи. Бу метод юқори синфларда мактаб кутубхонасида амалга ошириш мумкин. “Сухбат дарси”ни ўқувчилар нутқий кўникмаларини ривожлантиришда ўқувчилар кўлига ўзбек тилида ёзилган матн берилади. Ўқувчилар ўзларига берилган матнни ўқиб кутубхонадаги ўша асарни топишга, асарда берилган матнни ўқиб гапириб беришга киришадилар. Матнни тушунмаган ўқувчилар луғатлардан фойдаланиши мумкин.

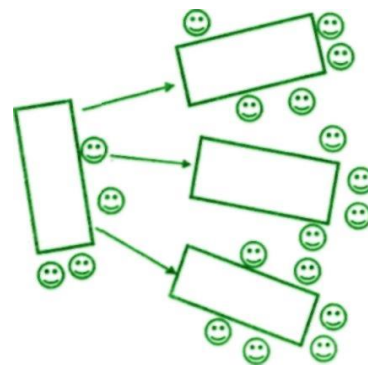
Ўқитувчи суҳбатда кўпчилик ўртасида нутқ маданиятига риоя этишига эътибор қаратади. “Тадқиқот” методи ўқувчилар айрим тарихий воқеалар, жараёнлар ва урф-одатлар хақида тадқиқот ишларини ёзадилар ва ҳимоя қиладилар. Бу ўқувчиларда манбалар билан ишлаш, турли тарихий манбаларни таққослай олиш кўникмасини шакллантиради.

4.2. “Заковатли зукко” методида мавжуд билимларни пухта ўзлаштиришда ўқувчиларнинг фикрлаш, тафаккур юритиш лаёқатларига эгалликлари муҳим аҳамиятга эга. Бу метод ўқувчиларда тезкор фикрлаш кўникмаларини шакллантириш, шунингдек, уларнинг тафаккур тезликларини аниқлашга ёрдам беради. Метод ўз хоҳишларига кўра шахсий имкониятларини синаб кўриш истагида бўлган ўқувчилар учун қулай имкониятни яратади. Улар ўқитувчи томонидан берилган саволларга қисқа муддатларда тўғри ва аниқ жавоб қайтара олишлари зарур. Саволларнинг мураккаблик даражасига кўра ҳар бир саволга қайтарилган тўғри жавоб учун баллар белгиланади.

4.3. “Кичик гуруҳларда ва жуфтликда ишлаш” методи.

Бу гуруҳда 4-7 киши ёки жуфт гуруҳ ишлари ташкил қилинади. Гуруҳ иши ҳам ҳар бир ўқувчининг мустақил ишларини англатади. Энг самарали, гуруҳлар учун топшириқлар бир хил ёки ҳар хил бўлиши мумкин.

Жумладан, 5-синф Тасвирий санъат дарсида “Рангтасвир хусусиятлари” мавзусини мустаҳкамлашда “Кичик гуруҳларда ишлаш” методидан фойдаланиш тавсия этилади. “Спектр ранглари”, “Илик ранглар”, “Совук ранглар”, “Ранг туси”, “Рангнинг туйинганлиги” хақида парчалар қоғозга кўчирма қилиб олинади. Гуруҳ аъзоларига топшириқ тушунтирилиб белгиланган вақт асосида жараён бошланади.

Ўқувчилар матн билан танишиб чиқадилар ва ўзаро бир-бирлари билан фикр алмашадилар. Бу жараён барча гуруҳларда ўтказилиб, таҳлил қилинади.

Сўнгра ҳар бир гуруҳ аъзолари тарқалиб, бошқа-бошқа гуруҳлардан жой оладилар.

Янги гуруҳ тузилади ва гуруҳ ичида ўқувчилар навбатма-навбат мустақил ўрганган матнлари билан ахборот алмашадилар, яъни бир-бирларига сўзлаб берадилар, сўнг гуруҳ томонидан ихтиёрий матн тақдимот ўтказилади, матнни яхши ўзлаштиришга эришилади. Гуруҳ натижалари ҳисобот қилинади ва баҳоланади. Гуруҳларнинг таркиби тайёргарликда бир хил ёки турли хил бўлиши мумкин. Гуруҳларда ишлаш ўқувчиларнинг фаоллигини, ўзаро таъсирини, психологик қулайлигини кузатади, рағбатлантиради.

“Ўзвийлик узлуксизлик” методи

Ўқитувчи “ўзвийлик узлуксизлик” методи ўқувчилар ёш хусусиятига қараб янги мавзунини тушунтиришда қўллаш тавсия этилади. Мисол учун, бошланғич синфларда тасвирий санъат дарсида синфлар гуруҳларга ажратилади. Биринчи гуруҳ ўқувчиларини доира шаклида жойлаштиради ва бир-бирининг қўлини ушлаган ҳолда бир ўқувчи савол беради, иккинчи ўқувчи шу сўз иштирокида ихтиёрий сўз топиши тушунтирилади, мавзуга оид ихтиёрий сўзлар берилади. Мисол учун, байроғимизда мовий ва яшил ранг бор, иккинчи ўқувчи мовий ранг совук ранг, учинчи ўқувчи яшил ранг хосила ранг, тўртинчи ўқувчи, яшил ҳам совук ранг дейиши мумкин. Иккинчи гуруҳ ўқувчилари ўз жойларида айлана стол атрофида тенг вақтда атамаларнинг таърифларини ёзишади. Ҳам оғзаки, ҳам ёзма ишлаш кўникмалари ривожлантирилади. Ўқитувчи атамаларнинг мазмун-моҳиятини англатишда кўмаклашиб бориши лозим.

ЭВРИСТИК ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ АСОСИДА ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИ

Эвристик ва тадқиқотчилик методлари ўқувчилардан ижодий хусусият касб этувчи юқори даражадаги билиш фаолиятини ташкил эта олиш кўникма ва малакаларига эга бўлишни тақозо этади. Бу технология юқори синф ўқувчилари учун мўлжалланган. Қадимги Юнонистонда Эвристика деганда Сукрот томонидан ўқитиладиган ўқув тизими тушунилган, яъни ўқитувчи ўқувчини муаммосини мустақил ҳал қилиш учун фикрлашга йўналтирилган. Эвристик ўқитиш ўқувчига нафақат билимларни эгаллаш, балки машғулотларнинг шахсий мақсадлари, ўрганилаётган фанни ўзлаштириш йўлларини, таълим натижаларини ифода қилиш шакллари ва баҳолаш имконини беради.

Эвристик таълим технологияларни сунъий Интеллектда ва математик оптималлаштиришда эвристик (юнонча "топаман, кашф етаман") методлар жуда секин бўлганида муаммони тезроқ ҳал қилиш ёки методлар ёрдамида тахминий ечимни топишга мўлжалланади.

Эвристик таълим технологиясининг мақсади: ўқувчиларда мантиқий, танқидий, таҳлилий, ижодий фикрлашни ривожлантириш орқали баркамол шахсни шакллантиришдан иборатдир. Бу технология оптималлиги, тўлиқлиги, аниқлиги ва тезлиги билан ажралиб туради. Эвристик функция, шунингдек, оддий Эвристик деб ҳам аталади ва мавжуд бўлган маълумотларга асосланиб, ҳар бир босқичида қидириш алгоритмларида асосийларни жойлаштириб, қайси қадамга эргashiшни белгилаб беради. Масалан, у аниқ ечимни тахмин қилиши мумкин. Бироқ узлуксиз таълим тизимига шахсга йўналтирилган таълимни фаол жорий этишга йўналтирилган, мавжуд шароитда ушбу йўналиш ўзига хос долзарб аҳамиятга эга бўлиб бормоқда. Бу технология амалий, табиий ва аниқ фанларга кўпроқ тўғри келади. Жумладан, эвристик қидирув гипотезада (Аллен

Ньюелл ва Херберт А. Симон) физик белгилар тизими яратилаётган тузилма ечим тузилишига мос келмагунча қайта-қайта яратилган⁸

Эвристик технологиясида тадқиқотчилик методлари ўқувчилардан ижодий хусусият касб этувчи юқори даражадаги билиш фаолиятини ташкил этади. Эвристик технология мустақил ишлашга йўналтиради, мустақил равишда янги билимларни ўзлаштирадидлар.

Мантиқий фикрлаш —бу аниқ тасдиқланган билим ва маълумотларга асосланган фикрлашдир. Мантиқий фикрлаш замонавий технологияларнинг асосидир. "Мантик" сўзи юнонча "сабаб" деган маънони англатади.

Фикрлаш - бу инсон муаммони ҳал қиладиган ақлий жараён. Фикрлашнинг натижаси - бу сўз билан ифодаланган фикрдир.

Фикрлаш, албатта, тушунчаларни шакллантиради. Вазият, ҳодиса, объект, уни тавсифлашга, тартибга солишга, таққослашга, шунга ўхшашлардан фарқларни топишга интилади ва ҳоказо.

Масалан, мавзу асосида композиция ишлашда аниқ факт керак деб ҳисоблаймиз, аммо бунинг учун ҳам ижодкорлик ва хаёл парвози бўлмаса ишлаш учун фактлар камлик қилади. Эвристик ўқитишда ўқитувчи олдида ҳар бир мавзунинг энг муҳим томонларини топиш ва ўқувчи учун дастлабки ижодий изланиш шароитларини яратиш масаласи туради. Ўқувчи ўз тушунчалари, тахминлари ва билишнинг бошланғич маҳсулотларини яратгандан кейингина унга мазкур муаммолар бўйича одамзотнинг ютуқлари билан танишиш таклиф этилади. Бунда ҳам ўқувчи тайёр билимларни оддий ўзлаштирмайди, балки уларни ўз тажрибаси натижалари билан солиштиради.

⁸ <https://en.wikipedia.org>

Ўқувчиларда танқидий фикрлашни шакллантиришда: биринчидан, замонавий таълим беришда асосий урғу ўқувчиларнинг танқидий фикрлашларини шакллантирадиган ўқув материалларни танлашга қаратилиши лозим бўлса, иккинчидан, ўқитиш жараёнини дидактик лойиҳалашда ўқувчилар интеллектуалини оширувчи инновацион методлардан фойдаланиш лозим. Учинчидан, ўқувчиларнинг энг муҳим психологик хислатларининг алоҳида аҳамиятга эга эканлигини инобатга олиш (чунки танқидий фикрлаш ақлий фаолият, қизиқиш, муносабат, хулқ-атворнинг ташқи шакллари, ижтимоий-ахлоқий соҳада ўз ифодасини топиши муқаррардир) зарур.

Эвристик ўқитишнинг қўллаш чегараларини ўқитувчи ўзи белгилайди. Амалиёт шуни кўрсатадики, ўқув дастурининг ҳар қандай фан бўйича, ҳар қандай масаласини ўрганишни, ҳар қандай ёшдаги ўқувчиларнинг ижодий изланиши сифатида ташкил этиш мумкин. Ўқувчилар, одатда, ўзининг ижодий намоён этиш имконини мамнуният билан қабул қиладилар ва белгиланган таълимий талаблар ва меъёрларни ошириб бажарадилар.

Эвристик ўқитиш ўқувчига нафақат билимларни эгаллаш, балки машғулотларнинг шахсий мақсадлари, ўрганилаётган фанни ўзлаштириш йўлларини, таълим натижаларини ифода қилиш шакллари ва баҳолаш имконини беради.

Тасаввур чексиз бўлгани ва у намоён бўлиши ҳар бир инсонга хос бўлгани учун педагог зиммасига ижодий фаолият орқали ўқув жараёнини ёрқин, динамик, қизиқарли қилиш масаласи юкланади.

Эвристик таълим технологиясида “Интервью”, “Қайта ҳикоя”, “Панелли мунозара”, “Эврика”, “Сўзлар баҳси”, “Менинг кашфиётим”, “Моделлаштириш” методлари қўлланилади.

“Сўзлар баҳси” методи. Бу метод бошланғич синфларда қўлланилганда мавзуга мослаб ижод баҳсини ташкил этиш тавсия этилади. Тасвирий санъат

дарсида ўқитувчи бир мавзунини ўзгартириб янги мавзунини буйича ишлаш топшириғи асосида ижодкорликни оширишга эришади.

1-топшириқ. Бир образ кушилиши билан тузиладиган композицияни аниқланг.

2-топшириқ. Иккита образ кушилиши билан тузиладиган композицияни аниқланг.

Намуна:

1-топшириқ: Бугирсок, Бугирсок ва тулки, Бугирсок ва куён, Бугирсок ва бури.

2-топшириқ: Шолгом; шолгом чол ва кампир; шолгом чол, кампир, набира ва кучукча; набира, кучукча, мушук ва сичконча.

“Ротация” методи. Бу методни кўпроқ юқори синфларда қўллаш тавсия этилади. Бу методдан (лотинча. “Rotatio” сўзидан “айланма ҳаракат”) афзал билган нарсасини танлаш, ифодалиликни излаш, ўзаро бир-бирларининг бажарган ишларини текшириб кўриш мақсадида қўлланилади.

Ўқитувчи ўқувчиларга оқ қоғозлар тарқатади. Оқ қоғозга мавзу (“Натюрморт”, “Портрет”, “Манзара”) ёзилган бўлади. Мавзу асосида ўқувчилар ҳаракатда ҳар бирига бориб ўзи билган мавзуга тегишли сўзларини ёзишади. Масалан, натюрморт сўзи ёзилган оқ қоғозга ўқувчи мевалар, буюмлар, фон, гулдаста каби сўзларни ёзишса, “Манзара” сўзи ёзилган оқ қоғозга тоғ, кул, дала, шаҳар каби сўзларни ёзишади. Бу метод ўқувчиларнинг оғзаки ва ёзма саводхонлиги, ҳамкорликда ишлаш кўникмаларини ривожлантиради.

“Эвристик таълим” методи. Бу методда ўқувчилар олдида муаммо қўйилади ва улардан муаммонинг ечимини электрон кутубхона, лаборатория ва устахона, турли хил китоблар, манбалар орқали топишлари сўралади. Ўқитувчининг роли ўқув жараёнини бошқаришдир ва ўқувчилар бутун жараён

давомида мустақил бажаришади. Ижодий фикрлаш ва хаёлий кучдан фойдаланиб, улар қандайдир мантиққа асосланган тегишли ечимларни топишга ҳаракат қилишади. Улар ўз тажрибаси билан ўртоқлашадилар. Ушбу ўқув стратегиясида қуйидагилар белгиланган:

1. Муаммони ечишга муносабатни ривожлантириш.
2. Муаммога илмий муносабатни ривожлантириш.
3. Ўз-ўзини ифода этиш қобилиятини ривожлантириш.

Унинг асосий принциплари қуйидагилардан иборат:

- 1.Бир вақтнинг ўзида ҳар бирига имкон қадар вақт ажратиш.
- 2.Ўқувчини иложи борича ўзини ўзи ўрганишга ундаш.
- 3.Муаммонинг энг мос ечимини танлаш бўйича кўрсатма бериш.
- 4.Муаммо дарс ва ўқув режаси билан боғлиқ бўлиши.
- 5.Илмий-тадқиқот ишларини яқунлаш учун маълум вақт ажратиш.
- 6.Муаммоларни ажратишда ўқувчиларнинг қобилиятлари, қизиқиш ва мавзунини танлашни ҳисобга олиш керак.

Амалий фанларнинг ўқитувчилари ушбу ўқитиш методини ўзларининг дарсларида қўллашса, бу ўқувчиларда ижодий ва ўзига ишончни ривожлантиришга ёрдам беради.

“Эвристик таълим” методи афзалликлари:

1. Когнитив, таъсирчан ва психомотор мақсадларга эришишга ёрдам беради, яъни боланинг ҳар томонлама ривожланишига ёрдам беради.
2. Ўқувчилар вазиятни мустақил ўрганиши. Бу, албатта, ўқувчиларда ўзига бўлган ишончни ривожлантиради.
3. Ўқувчиларда илмий муносабат ва ижодкорликни ривожлантиришга ёрдам беради.
4. Ўқитувчи ўқувчиларни муаммоларни ечишда атроф-муҳитни ўрганишга ундайди. Шундай қилиб, улар томонидан баъзи янги билимлар кашф этилади.

5. Ўқитувчи ҳар доим муаммони ҳал қилиш бўйича индивидуал кўрсатмалар беришга тайёр. Бу метод, ўқитувчи ва ўқувчи ўртасидаги ўзаро таъсир кооператив, қулай муҳитда амалга оширилади.

“Интервью” методи юқори синфларда қўлланилади. Бир-бирларини яхши танимайдиган жуфтликлар тузилиб, уларга танишиб олишлари учун 2- 3 минут вақт берилади. Сўнг жуфтликнинг ҳар бир аъзоси бутун гуруҳга ўз шериги тўғрисидаги маълумотларни бирор қизиқарли фактни қўшган ҳолда тақдим этади. Бунда гуруҳдаги ҳар бир киши битта одам билан танишиши кафолатланади. Бу метод иштирокчиларга дадиллик ҳиссини беради. Бироқ бу методни 25 кишидан ортиқ гуруҳда қўллаш мумкин эмас. Бирор мавзу доирасида ўзаро муҳокама шаклида ташкил этилади. Бир-бирининг фикрларини қўллаши, танқидий муносабатда бўлиши ва асосли фактлар билан фикрини ҳимоя қилиши назорат қилиб турилади. Танқидий фикрлаш ўз-ўзини баҳолашни ҳам ўз ичига олади.

“Панелли мунозара” методи катта гуруҳда ўтказилади (40 киши ва ундан ортиқроқ):

1. Мунозара муаммоси ўқитувчи томонидан ифодаланади.
2. Ўқувчилар 5-6 кишидан иборат кичик гуруҳларга бўлиниб, хонада доира шаклида жойлашадилар.
3. Ҳар бир гуруҳ аъзолари мунозара давомида уларнинг нуқтаи назарини ҳимоя қиладиган вакилни ёки раисни танлаб оладилар.
4. Муаммо кичик гуруҳда 15-20 дақиқа давомида муҳокама этилиб, умумий нуқтаи назар ишлаб чиқилади.

5. Гуруҳ вакиллари доира ўртасига тўпланиб, гуруҳнинг нуқтаи назарини ҳимоя қилиш учун гуруҳ фикрини баён этиш имконига эга бўладилар. Қолган иштирокчилар муҳокама жараёни ва кичик гуруҳлар вакиллари умумий нуқтаи назарни қанчалик аниқ ифодалаётганлар кетидан кузатадилар. Улар ўз фикрларини баён этишлари мумкин эмас, лекин муҳокама давомида ўз

мулоҳазаларини ёзиб қўйган кичик мактубларни узатиш имконига эга бўладилар.

6. Гуруҳ вакиллари бошқа аъзолар билан маслаҳатлашиб олиш учун танаффус олишлари мумкин.

7. Панелли муҳокама ажратилган вақт тугаганидан сўнг ёки қарор

қабул қилинганидан кейин яқунланади.

8. Мунозара тугаганидан сўнг гуруҳ вакиллари муҳокама қандай кечганлиги юзасидан танқидий мулоҳаза юритадилар, қарорлар эса барча иштирокчилар томонидан қабул қилинади.

МУАММОЛИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ АСОСИДА ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИ

Болаларни ҳаёт муаммоларидан ҳадеб ҳимоя қилаверманг. Чунки улар ҳам келгусида яшаш учун курашиб, муваффақиятга эришиш учун ҳаётий тажриба орттиришлари керак.

Э. Кюблер-Рос

Муаммоли таълим назарияси XX аср 60 йилларида қўлланилди. Ўқувчиларнинг изланишларини, мустақил фаолиятини рағбатлантиришга йўналтирилган. Муаммоли ўқитиш, ўқитишнинг шахсга йўналтирилган технологияларига тааллуқли, чунки бу ерда шахс субъект. Муаммоли ўқитиш, ўқитишнинг энг табиий самарали усулидир, чунки илмий билимлар мантиғи ўзида муаммоли вазиятлар мантиғини намоёниш этади.

Биз доимий равишда ҳар бир ишда муаммоларни ҳал қиламиз. Аммо, ҳар қандай ўқув материали ҳам муаммоли баён этишга мос келавермайди. Ўқувчиларга фанни ўргатишда муаммоли вазиятларни яратиш осон.

Муаммонинг мураккаблик даражаси – мазкур муаммо доирасида ўқувчи учун маълум ва номаълумлар нисбатига кўра аниқланади.

Муаммоли таълим технологиясининг учта асосий шакли мавжуд.

1. Ўқув материални муаммоли баён этиш – маърузавий машғулотларда монолог тарзда, семинар машғулотларида эса диалог тарзда олиб борилади. Ўқитувчи маъруза пайтида ўқув материални баён этаётганида муаммоли масалалар тузади.

2. Қисман изланувчан фаолият тажрибалар, амалий ишларини бажаришда муаммоли семинарлар, Эвристик суҳбатлар давомида намоён бўлади. Ўқитувчи муаммоли саволлар тизимини тузади, бу саволларга жавоблар олинган билимлар базасига таянади,

3. Мустақил тадқиқот фаолиятида таҳсил олувчилар мустақил равишда муаммони ифода этадилар.

Муаммоли вазиятни ўқув машғулотларининг барчасида шакллантириш мумкин. Уни дарс жараёнида қанча кўп шакллантириш ўқитувчига боғлиқ. Муаммоли вазиятнинг аҳамияти шундаки, у ўқувчилар диққатини бир жойга (муаммога) қаратади ва ўқувчиларнинг изланишига, фикрлашга ўргатади.

Муаммоли таълим ўқитувчи раҳбарлигида муаммоли вазият вужудга келтирилиб, мазкур муаммо ўқувчиларнинг фаол, мустақил фаолияти натижасида назарий билим, амалий кўникма ва малакаларни ижодий ўзлаштириш ва ақлий фаолиятни ривожлантиришга имкон берадиган таълим жараёнини ташкил этишни назарда тутаяди.

Муаммоли ўқитиш жараёнида бериладиган топшириқлар муаммоли ўқитиш жараёнида ўқувчиларга тадқиқий, эвристик, муаммоли вазиятларни таҳлил қилиш бўйича топшириқлар берилади.

Бунда:

- ностандарт масалаларни тузиш бўйича;
- шакллантирилмаган савол билан;

- ортиқча маълумотлар билан;
- ўзининг амалий кузатувлари асосида мустақил умумлаштириш;
- йўриқномалардан фойдаланмасдан қандайдир объект моҳиятини баён этиш;

- олинган натижаларни қўллаш чегараларини ва даражаларини аниқлаш;
- ҳодисанинг намоён бўлиш механизмини аниқлаш;
- “бир лаҳзада” топиш каби топшириқларни бериш мумкин.

Муаммоли вазиятларда ечимга келишнинг алгоритми қуйидаги тартибда амалга оширилади. Муаммони қўйиш, маълумотлар фондини тўплаш, қайта ишлаш, ечим моделини аниқлаш, қўшимча маълумотлар тўплаш ва уларни танланган ечим моделида акс эттириш, янги маълумотлар ва ечим модели ўртасидаги зидликни аниқлаш, зидликнинг ечимини топиш, янги ечим моделини яратишдан иборатдир.

Муаммоли таълим технологиясида муаммо ечимининг қандайдир параметрлари кўрсатилса, у муаммоли масала ҳисобланади. Ҳар қандай муаммоли топшириқ маълум муаммони, муаммоли вазиятни қамраб олади. Ўқитувчи, топшириқ беришда муаммоли вазият билан муаммонинг фарқларини тушунтириши лозим.

Муаммоли таълим технологиясини қўллашда ҳам қатор методлардан фойдаланилади: “Муаммоли топшириқ”, “Case study”, “Фокуси объектлар”, “Муаммоли вазият”, “Нима учун схемаси”, “Танқидий тафаккур” каби.

“**Case study**” методидаги “Case” сўзи, лотинча “casus”- “воқеа, ҳодиса” сўзидан келиб чиққан. Бошқача айтганда, бу тушунча ҳаётда юз берадиган қандайдир воқеа ёки ҳодисани, аниқ бир вазиятнинг тафсилотини англатади. Умуман олганда, case – study (аниқ бир ҳолат ёки вазият), муайян жараёнида содир бўладиган ҳақиқий воқеликни сўзлар, рақамлар, образларда ифода этишда намоён бўлади.

Гуруҳга ҳақиқий ахборот тақдим этилиб (у ҳақиқий ҳодисага асосланган ёки ўйлаб чиқилган бўлиши мумкин), муаммоларни муҳокама қилиш, вазиятни таҳлил этиш, муаммонинг моҳиятини ўрганиб чиқиш, уларнинг тахминий ечимларини таклиф қилиш ва бу ечимлар орасидан энг яхшисини танлаб олиш таклиф этилади. Аввал ҳар бир ўқувчи вазият билан индивидуал равишда танишади ва гуруҳга ечимнинг ўз вариантини тақдим этади. Шундан сўнг гуруҳ иштирокчилари барча таклиф этилган вариантларни муҳокама қиладилар, энг мақбул ечимни танлаб оладилар ёки шакллантирадилар, тақдимотга тайёрланадилар. Кейслар таълимнинг турли соҳаларида: бизнес, бошқарув, тиббиёт, архитектура, қурилиш, ҳамда ностандарт муаммолар мажмуаси ечимини қабул қилиш малакасини талаб этадиган барча фанларда қўлланилиши мумкин. “Case study” ёрдамида ўқитишда муаммолар аниқланади, ечимлар топилади, тавсиялар ишлаб чиқилади. Одатда кейслар ягона тўғри ечимга эга бўлмайди. Ўқитувчи нуқтаи назарлар фарқланишини рағбатлантириши ва мунозаранинг ташаббускори бўлиб чиқиши керак. Ушбу услубдан фойдаланишда ортиқча баҳс-мунозаралардан қочиш, фақат айрим ўқувчиларгина устунлик қилишларига йўл қўймаслик лозим.

Қўлланилиши: Ҳар қандай ўқув фанида, агар кузатув услуги қўлланилаётган бўлса қўллаш мумкин.

Афзалликлари: Ушбу услуб учун ўқувчиларнинг фаоллашуви, уларнинг муваффақиятларини рағбатлантириш, ютуқларини эътироф этиш хосдир.

Айнан муваффақиятни ҳис этиш туйғуси мазкур услубнинг асосий ҳаракатлантирувчи кучи бўлиб, билим орттиришдаги фаолликни оширишга бўлган барқарор ижобий сабаб шаклланишига ёрдам беради, таҳлил қилиш ва танқидий фикрлаш кўникмаларини ривожлантиради. Қарорларни қабул қилиш кўникмаларини шакллантиради.

Шу билан бирга тўғри тузилган ва ўқув фанига киритилган Case study, фанни ўзлаштиришда кўзланган натижаларга эришишга имконият беради.

Педагог муаммоли вазият яратади, ўқувчини уни ечишга йўналтиради, ечимни излашни ташкил этади. Муаммоли ўқитишни бошқариш педагогик маҳоратни талаб этади, чунки муаммоли вазиятнинг пайдо бўлиши индивидуал ҳолат бўлиб, табақалаштирилган ва индивидуаллаштирилган ёндашувни талаб этади. Муаммоли ўқитиш, ижодий жараёнда ностандарт илмий-ўқув масалаларни турли усул билан ечишни тақозо этади. Таҳсил олувчиларга машқ учун бериладиган масалалар, олинган билимларни мустаҳкамлаш ва малакалар ҳосил қилиш учун хизмат қилса, муаммоли масалалар эса фақат янги ечимлар излашга қаратилади. Муаммоли вазиятлар киритилиб, анъанавий, баён этиш ўқув материалнинг энг оптимал таркиби ҳисобланади.

“Танқидий тафаккур” методи ўқувчи қўйилган масала ёки муаммо юзасидан ўз фикрини баён қилиш, ўзгаларнинг фикрларини танқидий қайта идрок этиш, ўз нуқтаи назарини асослаб бериш ва сақлаб қолиш имкониятига эга бўлишига асосланган. Одатда, муҳим масалаларни ҳал этаётганда юзага келади. Масалан: мактабларга ягона мактаб формаси керакми? Бу нарса ўқитувчига ўқувчиларнинг тинглаш ва мулоқот қилиш кўникмаларини, турли нуқтаи назардан тушуниш малакасини ривожлантириш, баҳсли масалаларни ҳал қилиш, таҳлилий мушоҳада юритиш ва фикрлаш лаёқатини ошириш, уларнинг ўз фикрини шакллантириш маҳоратини мустаҳкамлаш имкониятини беради.

1. Ўқувчиларга топшириқ ёки чалкаш масала қўйилади ва қуйидаги саволлар берилади: -Нима деб ўйлайсиз?

-Фикрингиз қанақа?

-Сизнингча қандай?

Бу каби саволлар ўқувчи ўз нуқтаи назарини шакллантиришга йўналтирилган бўлади.

2. Ўқувчига ўз нуқтаи назари, фикрини ишлаб чиқиш учун имконият ва фурсат берилади.

3. Ўқувчи ўз фикрини асослайди, бунда унинг нуқтаи назарини аниқлаб олиш учун қуйидаги саволларни бериш мумкин:

-Нега бундай деб ўйлайсиз?

-Нималар асосида бундай хулосага келдингиз?

4. Ўқитувчи кўриб чиқилаётган масала юзасидан бошқа фикрда бўлган ўқувчиларга сўзлаш имкониятини беради, бунда қуйидаги саволларни бериш мумкин:

-Кимда бошқа фикр бор, нега?

-Ким айтилган фикрни маъқулламайди, нега?

5. Ўқитувчи ўқувчилар билан биргаликда ҳар хил нуқтаи назарларни муҳокама қилиш воситасида барча фикрларни таҳлил қилиб чиқади, бунда қуйидаги саволларни бериш мумкин:

-Нега бошқа ўқувчининг нуқтаи назарини маъқулламайсиз?

-Ўз нуқтаи назарингизни тасдиқловчи асослар келтира оласизми?

6. Муаммони топшириқ, масала, чалкаш масала бўйича қабул қилинган қарорга ўқувчилар томонидан ўз нуқтаи назарларини қабул қилиши ёки қайта баҳоланиши билан эришилади, бунда қуйидаги саволларни бериш мумкин:

-Сизнингча, кимнинг нуқтаи назари энг мақбул?

-Юзага келган вазиятдан қайси йўл билан чиқиш маъқулроқ?

“Муаммоли вазият” методини намунавий тушунтирадиган бўлсак,

Тасвирий санъат фанидан М.Набиевнинг “Спитамен жанги” асарини ўтишда муаммоли вазият методидан қуйидагича фойдаланиш мумкин. Тарихдан урушларда катта йукотишлар булган. Бугун бутун дунёни ларзага солаётган катта йўқотиш деб таърифланаётган COVID-19 тарқалиши катта мусибат бўлди. Муаммоли вазият: “Спитамен жанги” асарида уруш ва унинг фожиалари, уруш одамларининг қисматига таъсирини, бугунги фожа билан қандай ўхшаш ва фарқли томонлари бор. "Бугун нима содир бўлди" мавзусида тергов журналистлари сифатида ҳаракат қилишади, улар бу эпидемиянинг вақти ва

жойи қандай шаклланишини тушунадилар. Улар ўз мавзуларини намойиш этиш ва жамоатчиликни мулоқотга жалб қилиш муаммоли вазиятга ечим топишга уринишади. Ва ўзлари бу мусибатни кўзлари билан кўриб турган бўлса, асар воқеаларида ҳам иштирок этадилар, уларга таъсир қиладиган муаммолар ҳақида маълумот ишлаб чиқарадиган тадқиқотчиларга айланадилар. Тадқиқот ўтказган, таҳлил қилган, қиёслаган муаммосининг ечимини тақдимот қиладилар. Ўқувчилар асарни таҳлил қилиб, бугунги ҳаёт билан қиёслар экан, Муаммонинг туб моҳиятини тушуниш билан бирга уруш воқеаларини, қаҳрамонлардаги Ватанга содиқлик туйғуларини изоҳлаб беришлари асосида ватанпарварлик туйғуларини шакллантиришга эришилади.

“Нима учун” схемасини умумтаълим фанларининг барча мавзуларини ўрганиш жараёнида қўллаш мумкин. “Нима учун” схемаси-муаммонинг дастлабки сабабларини аниқлаш бўйича фикрлар занжиридир. Тизимли, ижодий, таҳлилий фикрлашни ривожлантиради ва фаоллаштиради. “Нима учун” схемасини тузиш қондаси билан танишадилар. “Нима учун” сўроғини берадилар ва чизадилар, шу саволга жавоб ёзадилар. Бу жараён муаммонинг дастлабки сабаби аниқланмагунича давом этади Кичик гуруҳларга бирлашадилар, таққослайдилар, ўзларининг чизмаларини тўлдирадилар. Умумий чизмага келтирадилар.

1. Айлана ёки тўғри тўртбурчак шакллардан фойдаланишни ўзингиз танлайсиз.
2. Чизманинг кўринишини - мулоҳазалар занжирини тўғри чизиқли, тўғри чизиқли эмаслигини ўзингиз танлайсиз.
3. Йўналиш кўрсаткичлари сизнинг қидирувларингизни: дастлабки ҳолатдан изланишгача бўлган йўналишингизни белгилайди.

МАСОФАВИЙ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ АСОСИДА ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИ

Масофавий таълим – интернет технологияга асосланган. Масофавий таълим - бу ўқитиш яқка тартибдаги, анъанавий таълим шароитида иштирок этмаган яъни синф хонасида шахсан бўлмаган ўқувчиларга қаратилган. Масофавий таълим технологияси 1969 йилда Англия премьер-министри Г.Вильсон ташаббусига кўра шакллантирилган. Масофавий ўқитиш эса дастлаб XIX асрда почта алоқаси хизматларининг ривожланишига асосланган ва Исаак Питман 1840-йилдан буён Буюк Британияда стенография ёзишмаларини ўқитгандан бери амалда бўлган.

Масофавий таълим (МТ) - бу ўқитувчи ва ўқувчи бир бири билан масофа ёки вақт орқали ажратилганлиги сабабли, информацион технологиялардан фойдаланилган таълим туридир.

Масофавий таълим турини бир неча моделлари мавжуд, улар масофавий таълим ташкил қилинишига сабаб бўлган қуйидаги вазиятлари билан фарқланади: географик сабаблар (мамлакат майдони, марказлардан географик узоқлашган регионлар мавжудлиги), мамлакатни компьютерлаштириш ва информациялаштириш даражаси, транспорт ва коммуникациялар ривожланиш даражаси, масофавий таълим учун мутахассислар мавжудлиги, таълим соҳасида информацион ва коммуникацион технологиялардан фойдаланиш даражаси каби.

Масофавий таълим бўйича Франция ва Буюк Британия тажрибасини мисол қилиш мумкин. Буюк Британиянинг Очик университетидаги (<http://www.ou.uk>) таълимни олиш мумкин. “ASTIONS” деб номланадиган масофавий таълим

соҳасида қарорлар қабул қилишда, хусусан МТ технологиясини танлашда фойдаланилади. Бу таълимга Англия ва Австралия университетидаги (<http://www.une.edu.au>) таълимни мисол қилиш мумкин.

Боғланиш алоқаси бўйича ҳам ўзига хос моделларда кўриш мумкин.

Аралашган модел. Ушбу модел масофавий ва кундузги таълим турларини интеграциялаштириш учун яратилган. Бу таълим турига виртуал семинар, презентациялар ва маърузалар ўтказиш ҳам киради.

Масофавий таълимга Янги Зеландиядаги Массей университетининг (<http://www.massey.ac.nz>) таълим шаклини, Канададаги очик ўқув Агентлигидаги таълимни олиш мумкин.

Бирламчи модел. Ушбу модел фақат масофавий ўқувчилар билан ишлаш учун яратилади. Уларнинг ҳар биттаси виртуал ўқитувчига бириктирилган бўлишади. Консултациялар ва якуний назоратларни топшириш учун эса регионал бўлимлар бўлиши шарт. Шундай ўқув курсларда ўқитувчи ва ўқувчиларга ўқув шаклини ва формасини танлашда катта имкониятлар берилади.

Бу моделга мисол қилиб Буюк Британиянинг Очик Университетидаги таълимни олиш мумкин.

Иккиламчи модел. Ушбу модел масофавий ва кундузги таълим ўқувчилар билан ишлаш учун яратилади. Иккала гуруҳда бир хил ўқув дастури ва дарслар жадвали, имтиҳонлар ва уларни баҳолаш мезонлари мавжуд. Шундай ўқув муассасаларда кундузги курсларнинг сони масофавийларга қараганда кўп. Ушбу масофавий курслар педагогика ва услубиётдаги янги йўналишларни изланишларида қўлланилади.

Бу моделга мисол қилиб Австралия университетидаги таълимни олиш мумкин.

Konsortsiium. Ушбу модел иккита университетларни бир- бири билан бирлашишини талаб қилади. Ушбу муассасалардан бири ўқув курсларни ташкил қилиб ишини таъминласа, иккинчиси эса уларни тасдиқлаб, курсларга

ўқувчиларни таъминлайди. Шу билан бирга бу жараёнда бутун университет эмас, балки битта кафедра ёки маркази ёки университет ўрнида таълим соҳасида ишлайдиган корхоналар ҳам қатнашиши мумкин. Ушбу моделда ўқув курсларни доимий равишда назорат қилиш ва муаллиф ҳуқуқларини текшириш зарур бўлади.

Бу моделга Канададаги Очик Ўқув Агентлиги таълими киради.

Franchayzing. Ушбу моделда иккита университет ўзлари яратган ўқув курслари бўйича бир-бири билан ўзаро тажриба алмашишади. Масофавий таълим соҳасида етакчи бўлган ўқув муассаса бу соҳада илк қадам қўядиган муассасага ўзининг ўқув курсларини тақдим қилади. Ушбу моделда иккала муассаса ўқувчилари бир хил таълим ва дипломлар олишади. Бу моделга мисол қилиб “Очик университет” бизнес мактаби ва Шарқий Европа университетлари билан бўлган ҳамкорлиги бўлиши мумкин.

Бугунги кунда масофавий таълимнинг технологик платформалари асосан “TV-технология”, “Кейс технология”, “Тармоқ технология” кўринишида амалга оширилмоқда. Телекоммуникацион (TV) технология. TV-технологияда ўқувчиларга ўқув-услубий материалларни етказиш ва доимий ўқитувчи-тютор маслаҳатини ташкиллаштириш мақсадида телевидение тизимидан фойдаланилади.

Ўқув-тарбия жараёнларини ташкил этишнинг анъанавий ва ноанъанавий шакллари кўллаш, ўқитишга замонавий ёндашувлар асосида шиддат билан ўзгариб бораётган жамият талабларига мос равишда таълим сифатини ошириш талаб этилмоқда.

Педагогик технология тушунчасига берилган ЮНЕСКО таърифига кўра масофавий ўқитишга қуйидаги таърифни шакллантириш мумкин: масофавий ўқитиш технологияси – бу инсон ва техник ресурсларини, уларнинг ўзаро алоқасини, ҳисобга олган ҳолда, таълим хизматининг бутун жараёнини яратиш, қўллаш ва оммабоплаштириш тизимли ёндашуви бўлиб, билвосита

индивидуаллашган таълим тизимида ўқитиш шакллари мақбуллаштиришни ўзига вазифа қилиб қўяди. Масофавий ўқитиш технологияси қуйидагиларни ўз ичига олади: · таълим ахборотларини тақдим этиш технологияси; · таълим ахборотларини узатиш технологияси; · таълим ахборотларини сақлаш ва қайта ишлаш технологияси. Таълим ахбороти: муайян фаолият тури, ихтисосини амалга оширишда кўллаши учун, ўқувчига бериш керак бўлган билимлардир.

Интернетдан фойдаланишнинг янги босқичи бошланди, яъни Интернет турли соҳаларга тадбиқ қилинди. Интернет технологиялар: масофадан ўқитиш, электрон кутубхоналар, телемедицина, телеметрология, электрон тадбиркорлик, электрон магазинлар ва бошқалар. Шунингдек, масофавий ўқитиш тизимида янги электрон китобларга алоҳида талаблар қўйилади. XXI асда мактаб таълими мақсадлари ўзгариб, ўқувчиларда саводхонлик, компетенциялар ва шахсий сифатлар, фазилатларни шакллантириш ҳамда ривожлантириш устуворлик касб этмоқда.

Масофадан ўқитишни ташкил этишнинг ҳозирги замон моделлари асосида коммуникация ва тармоқ технологиялари ётади.

Масофавий таълим технологиялари ўзига хос афзалликларга эга. Мў асосида таълим бериш учун ўқиш истагида бўлган аҳолининг муайян қисмини таълим муассасаси жойлашган ерга йиғиш шарт эмас. Иккинчидан, тингловчи ёки ўқувчи томонидан ортиқча сарф - харажат қилиш зарурати бўлмайди. Учинчидан, бу таълим турига жалб қилинувчиларнинг ёш чекланишларини истисно қилиш мумкин.

Ўқувчига қулай шароит ва муҳитда таълим олиш, мустақил дарс қилиш вақти ва йўналишини танлаш (видеодарсларни такрор кўриш мумкин) имконини беради.

Масалан, у кун бўйи турли фанларни ёки биттасини, масалан, кимёни ўрганиши, дарсликдаги маълумотларни ўқиши, бирор мавзу бўйича видео тақдимотларни томоша қилиши, топшириқларни бажариши, ҳатто кичик

тажриба ёки тажрибалар ўтказиш, тажриба орқали ўқиган билимларини ўрганиш (уй-рўзгорда кимёвий жараёнларни кузатиш) билан шугулланиши мумкин.

Дарс қилишда ота-она, оила аъзолари кўмагидан фойдаланиш, ўзини эркин (нотўғри жавоб бериб ёки вазифани нотўғри бажариб қўйиш хавотири бўлмади) ҳис қилиши мумкин.

Мактабда бола ўз фаолиятини баҳолашига ўрганган, яъни у ҳар доим унинг натижаларини баҳолашини кутади (ўқитувчидан мақтов, тенгдошларнинг олқиши каби). Бундай фикрлаш тарзини шакллантириш жараёнида бола ўз муваффақиятсизликларини мағлубият деб билади, агар вазифани бажара олмаса ёки дарс мавзусини яхши тушунмаса, саводсиз кўринишдан қўрқади. Натижада, бола ўқишга қизиқмай қўяди, у ўқишни фақат яхши баҳо олиш, ўқитувчи ва ота-онаси талабига жавоб бериш деб қабул қилади.

Турли таълим ресурсларидан Online ва мустақил фойдаланишда ўзи учун зарур суръатни танлайди ёки ота-онаси боланинг шахсий хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда амалга оширади.

Масалан, ўқув материални ўзлаштириш учун кўп вақт талаб қиладиган секин ҳаракатланадиган болалар мактабда умуман ҳеч нарса қила олмасликлари мумкин, аммо масофавий таълим мактабида улар тўлиқ намоён бўлади. Ахир, бу ерда ҳеч ким уларни баҳоламайди, дарснинг тез тугашидан қўрқиб, дарсликдан ёки партадошидан кўчиришга ҳожат қолмайди.

Ўрта таълим бўйича ўқув дастури барча мактаблар учун бир хил бўлишига қарамай, масофавий ўқитиш анча кам вақт талаб этади.

Мактабда дарс белгиланган вақтда давом этади (сиз билганингиздек, 45 дақиқа), агар ўқувчи дарсни ўрганган бўлса ва топшириқни белгиланган муддатдан олдин бажарган бўлса ҳам, у қўнғироқни кутишга мажбур бўлади. Шунингдек, агар биз мактабга бориш ва аксинча (айниқса мактаб узоқда

бўлса) мактабдан қайтиш учун кетадиган вақтни уйда бошқа машгулотларга сарфлаш мумкин.

Ўқувчи мустақил таълим олишда ўзини ўзи бошқариш ва ўзини тарбиялаш кўникмалари ривожланади, бундай муваффақият нафақат мактаб даврида, балки кейинги касбий фаолиятида ва ҳаёт тарзига ижобий таъсир қилади.

Ўзини тартибга солиш қобилияти нафақат ўқиш ва ишлашда, балки келажакда оилада, болаларни тарбиялашда, сеvimли машгулотларида, дўстлар ва танишлар билан мулоқотда ҳам зарурдир.

Масофавий таълим жараёни иштирокчиларининг АКТдан фойдаланиш кўникмалари ривожланади, ахборот макони, ижтимоий тармоқларда ишлаш маданияти ошади.

Масофавий мустақил таълим мактаб таълимига мутлоқ муқобил эмас, балки тўлдирувчи сифатида самарали бўла олади ва айрим камчиликлардан ҳам ҳоли эмас.

Жумладан, ота-она томонидан берилган кўмак ўқитувчи кўмагидек профессионал бўлмаслиги мумкин (аммо, масофавий таълимда шахсий омил муҳим эмас, ўқитувчи билан интернетда алоқа ўрнатиши мумкин).

Ўқувчининг тенгдошлари билан жонли мулоқотда бўлиши, яъни ижтимоийлашув имкониятлари чекланиб қолади.

Мактаб ўқувчилари учун масофадан ўқитишнинг асосий камчилиги, шубҳасиз, жамиятнинг аъзоси сифатида боланинг шахсияти шаклландиган ижтимоий муҳитнинг йўқлиги. Шу сабабли, келажакда, жамоода ишлашда қийинчиликлар бўлиши, рақобат муҳитида ҳаракат қилиш ва мавжуд шароитларга мослашиш қобилияти етишмаслиги мумкин.

Шунингдек, масофавий таълимда ота-она боланинг ижобий ва салбий ҳиссиётлари, ўрганишни истамаслиги, диққатни жамлай олмаслик, мавзуни тушунмаслик, ёмон кайфият, психологик манипуляциялар, масалан "кўзларим компьютердан оғрияпти", "мен тоза ҳаводан нафас олмоқчиман", "сиз қандай

килиб тушунтиришни билмаяпсиз", " Мен чарчадим ва ухлашни хоҳлайман " каби ҳолатлари кузатилиши мумкин.

Ота-оналарнинг ўзлари ҳам турли эмоционал ҳолатларни бошидан кечиради. Фарзандларининг таълим-тарбиявий эҳтиёжлари, ютуқлари, кучли ва заиф томонлари ҳақида билиб олади.

Улар айрим пайтларда кучсизликдан умидсизликка тушиш ва муваффақиятдан хурсанд бўлиш, зарур бўлса тасалли бериш, ҳаётий тажрибаси асосида дарс бериш, тушунтириш, бардошли бўлиш, қойил қолиш каби психологик ҳолатларни бошидан кечиради. Буларсиз, афсуски, болани ўқитиш техник ҳаракат бўлиб қолади, яъни тарбиявий аҳамияти йўқолади.

Масофавий таълим жараёнида ота-оналар назорати оқилона бўлиши, болани мажбурламаслик ва унга босим ўтказмаслик керак (оддий дангасалик ва итоатсизлик бундан мустасно). Унинг феъл-атвори, хусусиятларини ҳисобга олиш (яъни психолог бўлиши керак), мустақил ишлашга одатлантириш, у учун вазифаларни бажармаслик, аксинча, унга ўз кашфиётларини қилиш ва ундан завқланиш имкониятини берадиган энг зарур нарсаларга ёрдам бериш лозим.

Мактаб ўқувчилари учун масофадан ўқитиш методларининг ўзига хослиги, инновационлиги ва долзарблигини таъкидлайдиган бир қатор жиҳатлар мавжуд, айниқса карантин даврида:

ўқув жараёнининг ўқитувчи ва ўқувчининг бевосита ўзаро мулоқотини талаб қилмайди;

асосан ахборот алмашинувининг электрон воситалари (видео дарслар, электрон ресурслар, ўқув фильмлари, виртуал лабораториялар ва б.) қўлланилади;

Ҳозирда, масофадан ўқитиш зарур чора сифатида қабул қилинди, аммо келажакда у турли ёшдаги ўқувчилар учун қулай, ривожлантирувчи ва мустақил масофавий таълим олишнинг қўшимча шакли бўлиб қолиши шубҳасиз.

Хулоса қилинганда, масофавий таълим қуйидаги ҳолларда самарали натижа беради:

ногирон болалар учун;

айрим илғор мактабларда таълим олишни истаганлар, аммо ҳудуднинг узоқлиги сабабли юқори малакали педагогик ёрдамдан фойдаланиш имкониятига эга бўлмаганлар;

қўшимча таълим олиш;

таълим фаолиятининг индивидуал суръатларига мос равишда иқтидорли болалар билан ишлаш;

касаллик ва сабаблар туфайли вақтинча уйда таълим олиш эҳтиёжи мавжуд болалар учун.

Ўз ўрнида, масофавий таълим-тарбия жараёнини ташкил этиш ўқитувчи ва таълим мутахассисларига ҳам бир қатор замонавий талабларни қўяди:

ўз устида мустақил ишлаш орқали компетентликни оширишнинг эскича ёндашувидан янги, инновацион ечимларига ўтиш;

ўқитувчи ўзининг электрон кутубхонасини шакллантириши, яъни рақамли ахборот таълим ресурсларини тўплаш, сақлаш, янгилаш ва ўқувчиларига етказишга ўрганиш;

компьютер техникаси, маҳаллий тармоқ ва интернетга уланиш ва ишлаш имкониятларини яратиш;

дидактик, методик ва электрон таълим ресурслардан (расмий таълим порталлари ва вебсайтлар) самарали фойдаланиш;

ота оналар, ҳамкорлар ва ҳамкасблар билан электрон тармоқдаги ҳамкорликни йўлга қўйиш кўникмаларига эга бўлишлари зарур.

Шунингдек, айти пайтда, ўқитувчиларнинг АКТ соҳасидаги билим ва компетенцияларини ривожлантириш учун қулай шароит яратиш, уларда медиасаводхонлик ва медиамаданиятни ошириш зарурати ошмоқда.

Ўқув-тарбия жараёнини ўқув-методик таъминлаш (виртуал лаборатория ишлари, таълим дастурлари, ўқув-услубий материаллар ва ҳ.к.). Масофавий таълимнинг технологиялари ва унда қатнашувчилари. Масофавий таълимнинг асосий технологияларига қуйидагиларни киритиш мумкин:

ИНТЕРАКТИВ технологиялар:

Интернет масофавий таълим портали.

Видео ва аудио конференциялар.

Електрон почта орқали таълим.

Интернет орқали мустақил таълим олиш.

Узокдан бошқарувчи системалар.

Онлайн симулятор ва ўқув дастурлар.

Тест топшириш STEMлари.

Кейс-технологиялари. Кейс технологиялари матн, аудио кўринишли ва мултимедиа ўқув–услубий материаллар тўплами (кейслар)дан фойдаланиш ва ўқувчиларга мустақил ўрганишлари учун ўқитувчи-тьютор томонидан доимий маслаҳатларни беришга асосланган.

“Видео топишмоқ” методи. Сўнгги йилларда педагогик фаолиятда турли ахборот воситалари ёрдамида таълим жараёни ташкил этилишига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Видеотопишмоқ видеоконференция каби шахслар бир-бирларини реал вақтда кўради ва эшитади, маълумотлар билан алмашинади. Ўқитувчилар алоҳида таълим жараёнида турли ахборот воситаларидан ўринли

ва мақсадга мувофиқ фойдаланишлари вазифаси турибди. Видеотопишмоқ методидан фойдаланишда қуйидаги ҳаракатлар амалга оширилади:

- ўқувчилар эътиборига ўрганилаётган мавзу моҳиятини тасвирий ёритишга ёрдам берувчи изоҳларсиз бир нечта видеолавҳа намоёиш этилади.

-ўқувчилар ҳар бир лавҳада қандай жараён акс эттирилганлигини изоҳлайдилар

- жараёнларнинг моҳиятини дафтарларига қайд этадилар;

- ўқитувчи томонидан берилган саволларга жавоб қайтарадилар.

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, масофавий таълим муҳити замонавий ахборот, телекоммуникация ва вебтехнологиялар имкониятларига кўра ранг-баранглиги, контентнинг барча ёшдаги истеъмолчиларга мослаштирилганлиги билан ўзига жалб этади. Натижада, ўқувчиларга карантин шароитида мустақил таълим олишга кўмаклашиш, электрон таълим ресурсларидан самарали фойдаланиш, уларга янгиликларни тезкор равишда етказиш имконини бериши жараён иштирокчиларида қизиқишни кучайтиради. Фойдаланишнинг осон ва оддийлиги, ёшидан қатий назар барча ўқувчилар ва ота-оналарга масофадан туриб ёрдам бериш имконини таъминлайди

Синхрон ва асинхрон ўқитиш методи

Тармоқ технологиялари, телекоммуникация тармоқларидан ўқитувчи ва ўқувчи билан ўзаро боғлиқликдаги ҳар хил интерактив даражали ва ўқувчиларни ўқув-услубий материаллар билан таъминлаш учун қўлланилади. Тармоқ технологиялари асинхрон ва синхрон турларга бўлинади. Асинхрон тармоқ технологиялари. Ҳозирги кунда таълим тизимимизда кўпроқ асинхрон технологияларнинг икки гуруҳидан фойдаланилмоқда: - Сомпютер-Басед траининг (SVT) – турли даражали 68 интерактивликдаги компьютер ўргатувчи дастурлар воситасидаги мустақил таълим. - Веб-Басед траининг (WBT)- турли даражали интерактивликдаги компьютер ўргатувчи дастурлар асосидаги мустақил ва жамоавий таълим. Синхрон тармоқ технологиялари. Замонавий

масофавий таълим технологияси бўлиб, бунда таълим иштирокчилари ўқув жараёнида бир-бирдан узок ҳудудда жойлашган бўлади. Синхрон технологиялар видеоконференция воситалари ва биргаликда ишлаш қўшимча жиҳозларидан фойдаланган ҳолда виртуал синфлар яратишга асосланган. Синхрон технологиялар бир вақтнинг ўзида виртуал синфдаги барча ўқувчиларнинг қатнашишларини талаб қилади ва бир машғулот давомида ўқитишнинг турли моделларини бирга қўшиб олиб бориш имкониятини яратади.

ИНТЕРАКТИВ ЎЙИНЛАР

Ўн хил турли-туман предметни бир томондан қараб ўргатгандан кўра, биргина предметга ўн томондан қараб ўргатишнинг фойдаси кўпроқ.

А. Дистерверг

Абу Райҳон Беруний фикрича, инсон яратадиган ҳар бир нарса унинг руҳиятига, қобилиятига мос, уни толиқтирмайдиган бўлиши керак: — Ҳадеб бир нарсани ўқитиш ва ўргатиш зерикарли бўлади, тоқатни тоқ қилади. Агар шогирд бир масаладан бошқа масалага ўтиб турса, у худди турли – туман боғ – роғларда сайр қилгандек бўлади, бир боғдан ўтар – ўтмас, бошқа боғ бошланади. Киши уларнинг ҳаммасини кўргиси ва томоша қилгиси келади. —Ҳар бир нарса роҳат бағишлайди|| - дея эътироф этади.№⁹

Тасвирий санъат ва чизмачилик фанларини ўқитишда ўқувчиларнинг ёш хусусиятига қараб саҳналаштирилган ўйинлар ўқувчиларни ижодкорликка йўналтиради. Бу саҳна методи ўқувчиларда нутқ маданиятини оширади, тафаккурини ривожлантиради, ирода, интизом ва хатти-ҳаракатларни бошқара олиш, бошқаларнинг ҳаракатлари билан ҳисоблашиш каби ижобий

⁹ М. Куронов. “Болам бахтли бўлсин десангиз”

хислатларини шакллантиради. Саҳналаштириш ролларни ижроси орқали ички ҳаётига бевосита алоқадор бўлган қаҳрамонлик, жасурлик, меҳрибонлик, жонбозлик, жонқуярлик каби ижобий фазилатларни жонлантиради. Бу жараёнда унинг нутқи бойиб, луғат захираси кенгаяди, дунёқараши такомиллашади.

Оғзаки сўзли ўйинлар. Бу ўйинлар бошланғич синф ёшдаги болалар билан ўтказилади. Тадқиқотчиларнинг фикрича, бундай ўйинлар болаларнинг ақлий ривожланишида катта аҳамиятга эга.

Дидактик таълим берувчи ўйинларда табиий нарса ва буюмлардан кенг фойдаланилади. Боланинг кун тартибида дидактик ўйин учун вақт ажратилиши керак.

Дидактик ўйинлар нафақат ўқитишнинг амалий йўналиши кучайишига, балки ўқувчи ва талабаларнинг дарс жараёнида ўзлаштираётган назарий билимларини мустақкамланишига олиб келади. Бунда ўйинлар мазмуни ва натижаси пухта аниқланади. Дидактик ўйинларда қуйидаги қоидаларга амал қилиниши керак:

- навбатма-навбат таъсир этиш;
- сўралганда жавоб бериш;
- ўртоқлари фикрини эшита олиш;
- ўйин жараёнида бошқаларга халал бермаслик;
- ўйин қоидасига риоя қилиш;
- ўз хатосини тан олиш каби.

Жумладан, “Хотира машқи” ўйини амалий фанлар йўналишида кенг қўлланилади, ўзлаштирилаётган билимларни мустақкамланишида муҳим аҳамият касб этади.

ТАСВИРИЙ САНЪАТ ФАНИ БЎЙИЧА ТОПШИРИҚЛАР:

1. “Пинборд” методи. Бу 5-6-синф дарсларида қўллаш тавсия этилди. Ўқувчиларнинг мустақил, мантиқий, танқидий фикрлаши ва нутқини ривожлантиришга қаратилган.

Ўтказиш тартиби. Ўқитувчи столи устига сўзлар ёзилган қоғозчалар тескари ҳолатда қўйилган бўлади. Доскага жадвал осилади. Ҳар бир гуруҳдан биттадан ўқувчи чиқиб шу қоғозчалардан бирини танлайди. Танлаган сўзи мос келса жадвалдаги ёзувга мос келган катакка ёпиштириб қўяди ва шу сўзни ўқиб маъносини изоҳлаб беради.

Ўрганилаётган мавзу бўйича ўқувчиларнинг билим орттириш ҳаракатларини рағбатлантиради.

Қийинчиликлар. Ўқув мавзуси бўйича мазкур машқдан фойдаланишда кучсиз ўқувчиларга ёрдам керак бўлиши мумкин.

2. “График тест” ўйин методи. 7-синф тасвирий санъат дарсларида қўллаш мумкин. Мақсад: Ўқувчиларни ижодкорликка мантиқий фикрлашга йўналтириш.

Ҳар бир иштирокчига махсус жадвалли варақлар тарқатилади.

Вазифа: Ўқитувчи олдиндан тайёрланган саволларни ўқийди.

Иштирокчилар ҳар бир саволга жавоб вариантлардан мосини танлаб шу катакчани бўйяди.

Жараён якунида ҳосил бўлган шакл намунавий шакл билан солиштирилади.

	Портрет	Манзара	Натюрморт	Тарихий	Батал
1					
2					

3					
4					
5					

Намуна:

Портрет	Манзара	Натюрморт	Тарихий	Батал

ГЛОССАРИЙ

Академия – кадрлар тайёрлаш ва билимларнинг кенг соҳалари бўйича олий ва олий ўқув юртидан кейинги таълим дастурларини амалга оширишга имкон берувчи, юридик мақомга эга таълим муассасаси.

Амалий ишлар методи – ўзлаштирилган билимларни амалиётда қўллаш кўникмаларни шакллантирувчи метод.

Ахлоқ- (лот. “moralis”- хулқ-атвор) ижтимоий муносабатлар ҳамда шахс хатти-ҳаракатни тартибга солувчи муайян жамият томонидан тан олинган ва риоя қилиниши зарур бўлган хулқ-атвор қоидалари, мезонлар йиғиндиси.

Ақлий тарбия –шахсга табиат ва жамият тараққиёти тўғрисидаги билимларни бериш, унинг ақлий қобилияти, тафаккури ва дунёқарашини шакллантиришда йўналтирилган педагогик жараён.

Абстрактлаш – мавҳумлаштириш орқали назарий умумлашмалар ҳосил қилишдан иборат.

Аксиология – қадриятлар тўғрисидаги фан.

Башоратлаш - бўлажак дарсни ташкил этилишининг турли вариантларини баҳолаш ва улардан қабул қилинган мезонларга мувофиқ энг маъқулини танлаб олиш.

Билим– шахснинг онгида тушунчалар, схемалар, маълум образлар кўринишида акс этувчи борлиқ ҳақидаги тизимлаштирилган илмий маълумотлар мажмуи.

Брейнсторминг- ўқувчиларнинг ижодий ишларини ҳамкорликда ташкил этишларига оид махсус метод.

Дарс жадвали - ўқув режасига кўра ўқув ҳафтасининг ҳар бир кунда синфлар бўйича ўқув машғулотлари педагогик жиҳатдан мақсадга мувофиқ, кетма-кетлигини белгиловчи ҳужжат.

Дидактик ўйин – ўрганилаётган объект, ҳодиса ва жараёнларни моделлаштириш асосида ўқувчининг билишга бўлган қизиқиши ва фаоллик даражасини рағбатлантирувчи ўқув фаолияти тури.

Дидактик эксперимент методи - борликни ўзгартириб, унинг ички қонуниятларини ўрганиб, унга таъсир этишнинг самарадорли методларини аниқлашга қаратилган тадқиқот методи.

Дастурлаштирилган таълим бериш - бу ғоя 1950 йилларда илгари сурилган. Дастурлаштирилган таълим бериш асосини тартибга келтирган топшириқларни намоён қилувчи, ўзгартирувчи дастур ташкил этади.

Эвристик — ўқувчиларда топқирлик, фаолликни ривожлантиришга йўналтирилган ўқув жараёни.

Эксперимент (лот. experimentum - тажриба, синаб кўриш) - фанда нарса ва ҳодисаларни сезги-предмет фаолияти билан тадқиқ қилиш, ўрганиш ва кузатишга қараганда юксакроқ билиш методи; 2) муайян илмий мақсадга эришишни кўзлаб ўтказиладиган тажриба.

Экстерн - ўқув муассасасида таълим олмасдан, курс бўйича имтиҳон топширувчи шахс.

Эмпирик метод - тажриба-синов методикасига маълум бўлган адабиётлар, ғоялар, тажрибаларни ўрганиб чиқиш асосида туғиладиган фаразлар, моделлар, бажарилиши керак бўлган ишлар лойиҳасини синаб кўриш ва амалий татбиқ қилиш методи.

Энержайзер (фаоллаштириш) машқлари - таълим жараёнининг фаоллаштирувчи методларидан бири. Ўқувчиларда изланувчанлик, топқирлик хислатларини шакллантиришга қаратилган адабиёт таълими жараёнида қўлланиладиган ўқитиш методи

Феноменал хотира - идрок қилинган нарса ва хусусиятларни, уларнинг боғланиш муносабатларини фавқулодда тез ҳамда аниқ эсда қолдириш ва эсга туширишдан иборат нодир қобилият.

Глоссарий - муайян мавзуга оид атамаларни қамраб олган кичик хажмли луғат.

Гипотеза– ўрганилаётган ҳодисанинг сабаблари ва хусусиятларини тушунтирадиган асосли тахмин тарзидаги билим шакли.

Гнесология- билиш ҳақидаги таълимот

График организерлар – ўқув жараёнида қўйилган мақсадга эришишда ёрдам берувчи чизма, жадвал, графиклар мажмуи. Агар график организерларни ўқитувчи тайёр (тўлдирилган) ҳолда восита вазифасини қўлласса, ўқувчиларнинг машғулот мавзусига доир билимларини мустаҳкамлаш, ва фикрлашини ривожлантириш мақсадида ишлатилса, метод вазифасини бажаради.

Ижтимоийлашув– инсон томонидан ижтимоий тажрибани эгаллаш ва ҳаёт фаолияти жараёнида уни фаол тарзда ўзлаштириш жараёни.

Инновация – соҳага янгилик, ўзгаришлар олиб кириш жараёни ва фаолияти.

Интерфаол методлар – таълим жараёнида ўқитувчи томонидан мақсадга эришиш учун қўлланувчи ўқувчиларнинг ўзаро фаоллашувларига қаратилган йўл ва методлар йиғиндиси.

Жамоа монография- ягона муаммони ёритишга бағишлаб бир неча шахс томонидан ёзилган илмий асар.

“Кластер” методи- 1) ўқувчиларни мантиқий фикрлаш, умумий фикр доирасини кенгайтириш, атамалар, тушунчалар ва воқеаларнинг бир- бири билан боғлиқлигини англаб олишга ўргатувчи метод; 2) кластер (ғунча, боғлам) методи педагогик, дидактик стратегиянинг муайян шакли бўлиб, таҳсил олувчиларга ихтиёрий муаммо(мавзу)лар хусусида эркин, очик ўйлаш ва шахсий фикрларни бемалол баён этиш учун шароит яратишга ёрдам берадиган методдир.

“Картаграфик тадқиқот” методи- вақеа- ҳодисаларни билиш, илмий таҳлил қилиш ва олдиндан айтиб бериш учун тайёр географик Ҳариталардан фойдаланиш методи.

Кичик гуруҳларда ишлаш – бу кичик гуруҳларни шакллантириш, гуруҳларга топшириқлар бериш, кўрсатма бериш ва йўналтириш; гуруҳлар тақдимоти; муҳокама, таҳлил ва баҳолашдан иборат.

Кейс (инг. Case- ҳодиса, шарт- шароит)- амалий муаммолар ифодаланган ўқув материаллари йиғиндиси.

Кейс методи- ўқувчиларда ижодкорлик кўникмаларини ривожлантиришга қаратилган метод.

Когнитив- шахснинг мустақил фикрлаш жараёни.

Компетенсия- у ёки бу соҳа бўйича билимдонлик, қобилият, лаёқат.

Креатив тестлар- (лотин. creato- ижод қилиш, яратиш) шахснинг ижобий лаёқатини ўрганиш ва баҳолаш методикалари мажмуи.

Когнитив харита - муаммоли вазиятнинг характери ва тузилмаларини белгилашга қаратилган тадқиқот объектидаги сабаб-оқибат алоқаларининг жадвалли акси.

Кодлаштириш - Кодлаштириш деб ахборотни бир тизимдан бошқа тизимга маълум бир белгилар ёрдамида белгиланган тартиб бўйича ўтказиш жараёнига айтилади.

Комбинациялаштирилган инновациялар - Ишлаб чиқариш омилларини турли хилдаги комбинацияларда ишлатилишга асосланувчи инновациялар

Коммуникатив қобилият -Бошқаларнинг руҳий ҳолатларини тушуниш ва уларга ҳамдардлик муносабатида бўлиш асосида таълим ва тарбия бера олиш қобилиятидир.

Коммуникатив қобилият -Мулоқот ўрнатиш, таъсир қилиш, ишонтириш, далиллаш, нотиклик лаёқати.

Коммуникация – бу кишилар ўртасидаги ўзаро ахборот алмашуви

Компетенция-маълум соҳада муваффақиятли фаолият юритиш учун билимлар, амалий малакалар ва шахсий сифатларни қўллаш қобилияти.

Лойиҳалаш методи- педагогиканинг прагматик йўналишига асосланган ҳолда, таълим жараёнида ўқувчиларга бериладиган амалий топшириқларни лойиҳалаш ва уларни ўқувчиларнинг бажаришлари жараёнида билим ва кўникмаларини намоён қилишларини таъминловчи таълим шакли.

Лойиҳалаш – олдиндаги фаолият моделини тузиш, мавжуд шароитларда ўрнатилган вақт мобайнида йўл ва воситаларни танлаш учун, мақсадга эришиш босқичларини ажратиш, улар учун алоҳида вазифаларни шакллантириш, ўқув ахбороти ва қайтар алоқани етказиш воситаси ва йўллари аниқлаш.

Методик компетентлик – педагогик жараёни методик жиҳатдан оқилона ташкил этиш, таълим ёки тарбиявий фаолият шакллари тўғри белгилаш, метод ва воситаларни мақсадга мувофиқ танлай олиш, методларни самарали қўллаш олиш, воситаларни муваффақиятли қўллаш;

Метод – 1) табиий ва ижтимоий ҳаёт ҳодисаларини тадқиқ қилиш, билиш методи; 2) ҳаракат қилиш методи, тарзи.

Методика– бирор ишни ташкил қилишда мақсадга мувофиқ қўлланадиган методлар.

Методология- дунёни илмий билиш методи ҳақидаги таълимот.

Муаммоли ўқитиш – ўқув машғулотини ташкил этиш шакли бўлиб, унда педагог раҳбарлигида муаммоли вазият юзага келтирилади ва унинг ҳал қилинишида ўқувчилар фаол мустақил ҳаракат қиладилар.

Мунозара– фаол таълим услуби бўлиб, муҳокама маълум муаммо бўйича фикр алмашинув кўринишида ўтади.

Модератор - (лотинча *moderor* — меъёрлаштираман, текшираман) қабул қилинган қоидаларга амал қилишни текширади, ўқувчиларнинг қобилиятларни очилишига, билиш фаолиятини активлаштиришга ёрдам беради.

Нутқ қобилияти – шахснинг ўз ҳис-туйғуларини нутқ, шунингдек, мимика, пантомимика ёрдамида аниқ ва равшан ифодалаб бериш қобилияти

Нутқнинг вазифалари- Нутқ воситасида боланинг ҳис-туйғулари, ўқувчилар орасида мулоқот олиб бориш, олинган маълумотларни онгли таҳлилий идрок этиш

Семантика- юнонча, “semantikos” ифодаловчи, билдирувчи деган маънони англатади. Тилшуносликда тил бирликларининг маъноси сўзнинг семантикаси.

Таълим – ўқитишнинг маҳсули бўлиб, ўқитиш жараёнида ўқувчилар томонидан эгалланган билим, кўникма, малакалар ва тафаккур методларининг тизими.

Таълим воситалари- ўқув материални кўргазмали тақдим этиш ва шу билан бирга ўқитиш самарадорлигини оширувчи ёрдамчи материаллар ҳисобланади.

Таълим шакллари (форма-лотинча-ташқи кўриниш) – бу метод ўқув жараёнини мавжудлиги, унинг ички моҳияти, мантиқи ва мазмуни учун қобик.

Тарбия технологияси – тарбия натижаларига асосланиб, тарбиянинг мақсад ва вазифаларини ойдинлаштириш, тарбия жараёнининг ҳар бир босқичини алоҳида-алоҳида лойиҳалаш, тарбиянинг шакл, метод ва воситаларини аниқ белгилаб олишга қаратилган тизимли жараён.

Услубият- тил бирликларининг услубий имконият ва хусусиятлари, функционал услубий эмоционал-экспрессив бўёғи, шунингдек нутқда тил воситаларни мақсадга мувофиқ тарзда танлаш ва қўллаш ҳақидаги таълимот.

Зехн- идрок, фаҳм, хотира, тушуниш қобилияти. Унинг зехни жуда ўткир, ўзи тиришқоқ эди.

Ўқитиш методикаси – педагогика фан ва амалиётининг бир қисми бўлиб, ўқувчининг ўқув фани мавзуларини қабул қилиб олиши ва уни амалиётга қўллашига оид қонуниятларни (баён қилиш ва ўзлаштириш) татқиқи билан шуғулланадиган фан.

Адабиётлар, манбалар билан ишлаш:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги “Ўзбекистон Республикаси халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5712-сон Фармони. – Т.// Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси. 06/19/5712/3034-сон, 29.04.2019 й.
2. М.Пардаева. Умумий ўрта таълим мактабларида компетенциявий ёндашувни жорий этишнинг методик тизими бошқариш. Пед. фан. док. (PhD) ... дисс. – Т. : 2020.
3. М.Юлдашев. Халқ таълими ходимларининг малакасини оширишда таълим сифати менежментини такомиллаштириш. Пед. фан. док. ... дисс. – Т.: 2016.
4. Б. Ходжаев. Метод, метод ва технология... мазкур тушунчаларни фарқлай оласизми?. Маърифат. – Т.: 2018.
5. Созонова С. Д. Использование технологии проектного обучения на уроках в начальной школе. — Чита: 2018. — С. 95-98.
6. Ш.Сатторов. Биз ғалаба қозонамиз. – Т.: Билим ва Intelлестуал салоҳият, 2018.
7. Ходжаев Б. Умумтаълим мактаби ўқувчиларида тарихий тафаккурни модернизациялашган дидактик таъминот воситасида ривожлантириш. Пед. фан. док. ... дисс. – Т. : 2016. – Б. 8, 11-12, 50, 77, 80-82.
8. Ахмадалиев С.Й. Касбий йўналтирилган муаммоли ўқитиш технологияси. "Таълим технологиялари" журнали.2016 й.
9. Вахобов М. Умумий ўрта таълим тизимида ўқитиш сифати мониторинги моделини такомиллаштириш. Пед. фан. док. ... дисс. – Т. : 2016. – Б. 5, 11, 15.
10. Сафарова Р ва б. Ўқувчиларда ўзаро дўстона муносабатларга асосланиб ҳамкорликда фаолият кўрсатиш кўникмаларини шакллантириш стратегияси // Фан ва технология . – Т.: - 2014. – Б.13.
11. Ибрагимова Г. Интерфаол ўқитиш методлари ва технологиялари асосида ўқувчиларнинг креативлик қобилиятларини ривожлантириш. Пед. фан. фал. док. ... дисс. – Т. : 2017. – Б. 7.
12. Фарберман Б.Л. «Илғор педагогик технологиялар» Т.: -2000 йил
13. Н. Сайидахмедов «Янги педагогик технология» Тошкент. 2003 йил.
14. Ишмухамедов Р.Ж. «Инновацион технологиялар ёрдамида таълим самарадорлигини ошириш йўллари» (Академик лицей ва касб-хунар коллежлари ўқитувчилари учун услубий тавсиянома). Тошкент 2003 йил.
15. Ў. Толипов, М. Усмонбоева «Педагогик технология: назария ва амалиёт» Тошкент 2005 йил.